

BEGIA BEGI TRUK

(Antzerti goibela iru ekitalditan)

ARI DIRENAK

- Tristan Bereterretxe edo Berteretxe*, arranbelari-burua, 22 urte.
En Bertrand de Montferrand, zaldun gaskoina, 25 urte.
En Grazian Gramont Olhaibi'koa, maizterburu ahaltsu eta leñargia.
Bere maiztergo-erriak: Hauze, Olhaibi, Beroriz, Omizepe, Sorhueta t. a. Agramontesen buruzagi lehena, 60 urte.
Catherine Castetpugon, Grazian Gramont'en emaztea, 55 urte.
Otsoa, Grazian eta Catherine'ren semea, 26 urte.
Mari Beltxa, Grazian eta Caterine'ren alaba, 20 urte.
En Santxo Arhantzeta, aitor-seme pakezalea, 55 urte.
Leirin'go Jaun Kuntia, Maule'ko gazteluko gobernadore, 33 urte.
Johana, Jaun Kuntia'ren andrea, 31 urte.
Musde Arnauton, Lukuzetar taldeko apaiz-gudaria, 35 urte.
Juanes, Lukuze'ko Baroia, maizterburu ahaltsu ta leñargia. Bere maiztergo-erriak: Lukuze, Oztibarre, Landibarre, Atharratze, Ahatsa t. a. Lukuzetarren buru-lehena, 50 urte.
Graziana, Lukuze'ko Baroiaren andrea, 45 urte.
Mayi, Lukuze'ko Baroiaren alaba, 23 urte.
Yohana, Lukuze,ko Baroiaren alaba, 20 urte.
En Gartxot Bustanobi'ko, zaldun aitor-semea, 55 urte.
Margarita, Gartxot Bustanobi'ren emaztea, 52 urte.
Mari Santz, Berteretxe'ren ama, 48 urte.
Petiri Santz, Altxaiko, Musde Arnauton'en arranbelaria, 24 urte.
Petri Suhara, Bustanobi'ko arranbelari mailladuna, 27 urte.
Bustanobi'ko neskamea, 21 urte.
Olhaibi'ko jauregizaia, 40 urte.
Arranbelari soillak, Berteretxe'renak eta Musde Arnauton'enak. *Bizpairu zaldun*. Gartxot Bustanobi'ren adiskideak eta Olhaibi'ko gazteluko *morroi bat*.
Gertagaraia: 1445'gn. urtea. Aldi oni dagozkion jantziak Zuzendarriak aukera bitza, apaintasunean diruak eman-ala gatatuz. Antzezkezinean oarretako erdal-itzak erabili euskerazkoen ordez, jendeak obeki ulertu dezan.

I'GO EKITALDIA

Maule-Lestarre'ko plaza nagusia. Garaia: 1445'gn. urteko edozein egun. Plaza zear, antzezleri nagusien gibeletik, jendea bere eginkizunetara behil aldi artako soifnekoz jantzita

I'go. jardunaldia

JUANES, LUKUZE'KO BAROIA eta BERTRAND DE MONTFERRAND ZALDUNA

(Bi aitorsemeok aldi artako zaldun jantzian ager bitez. Biok ezpata beramate gerritik zintzilik eta Bertran'ek gainera arranbela (1) eta gezi-zorroa geziz beterik.)

LUKUZE'KO BAROIA.—Beraz, Yoana nire alabarekin ezkondu nai ukek?

BERTRAND.—Bai, jauna. Ori da bion gurari bizia.

LUKUZE'KO.—Zuen alkar-maitasunari ez derizkiot gaizki. Biok zerate etxe leñargikoak, jatorri garbikoak, aundikiak, egiazko aitorseme-alabak..., baiña...

BERTRAND.—Baiña, zer?

LUKUZE'KO.—Guztiori eztela aski... zorigaitzez. Gazteok, biotzaren aldetik bakarrik dakusazute ezkontza-auzia, baiñan mundu onetan ba-dituk beste milla auzi-mauzi ta katramilla eta gaur-gaurkoz ezin diat itxaropenik eman.

BERTRAND.—Baiñan, zer dela-ta? Zer eragozpen jarri nai diozu gure alkar maitasunari, gure asmo zuzen eta garbiari?

LUKUZE'KO.—Eziñezkoa dela, Bertrand, eziñezkoa...

BERTRAND.—Maitasunarentzat eztago eziñik, Baroi jauna. *(Etsipenak eman oi duen ausardiz.)* Zure baimenarekin edo baimenik gabe, ni Yoana'rekin ezkonduko naiz...

LUKUZE'KO.—*(Suminduta.)* To! Bapo zio. Errezago esan duk egin baiño. Jakin ezak, ordea: Lukuze'ko Baroiaren baimenik gabe ez aiz Yoana'rekin ezkonduko!

BERTRAND.—*(Etsipenak eraginda.)* Esan zaidazu, bada, zer egin bear dutan zure alabarekin ezkon nadin. Edozer ere aginduta, gertu naukazu egiteko.

LUKUZE'KO.—*(Gozatuta.)* Ori, besterik da... Ontara, ba'litekek alkar aditu ahal izatea. Entzun: Ire aitak, itun bat, tratu bat, egiñik zeukak Grazian Gramont deritzan Olhaibi'ko jaunarekin. Itun onen bitartez, erorrek ba-dakiken bezala, gerrate guzitan alkarri laguntzeko agintza egiña zeukatek. Grazian Gramont, Olhaibi'ko

(1) Arco.

ta Ahauze'ko jauna ene etsairik aundiena izan duk gaztetandik. Bere billaukeriak ez ditek izenik. 1425^eetik 35^eerako bitartean agramontesak eta Lukuzetarrok, Joanes de Foix bitarteko genduela, egin geniken amar urteko pake-aldia ere etziken errespetatu. Noiz-nai, bere gizataldeak nire jendea iltzen, bazterrak sakaitzen, etxeak sützen, emakumeak galtzen ziarduten. Pake-ituna amaitu ezkeroz, gure etsaigoa biziago ta gordifiago billakatu (2) duk eta alkarrenganako gorrotoa eta odol-egarria duk gutarteko bizilege bakarra.

BERTRAND.—Ulertzen dizut... Baiñan, ene aitak eta nik eztizugu sekula kalterik egin. Eztitugu zure barrutiak ankaperatu ta sakaildu, eztugu zure eremutan burnizko eriotzik egin...

LUKUZE'KO.—Egia diñok, baiñan, ala're, burua lengo lepotik zeukat. Zuek, adiskidego tratuaz lotuak zaudete nire etsaiarekin eta nire etsaiaren adiskide dena, ene etsaia duk.

BERTRAND.—Eta Grazian Gramont'ekin dugun alkar-laguntasun-tratua autsiko ba'genu, aginduko al-zenidake zure alabaren eskua?

LUKUZE'KO.—Ori litzake bide bakarra...

BERTRAND.—Ori ba'da zure baldintza, itza demaizut *eginen dutala*.

LUKUZE'KO.—*Eginen dukala?* Ez aiz i nor erabaki ori artzeko, ire aita baizik.

BERTRAND.—Ene aita makurtu-eraziko dut nire naiera. Ta baldin makurtu nai ezpa'du, sorbaldan daramadan arranbelarekin edo gerriko ezpata onetxeekin kenduko diot bizia.

LUKUZE'KO.—Itzetan bezain odolberoa izango al-aiz egiñetan, Bertrand.

BERTRAND.—Gure alkarraitasunaren oztopo eta eragozpen guziak jo ta birrintzeko erabakia arturik daukat, Yoana da ene biziaren arrazoi bakarra, ene elburu ta ametsa... amets lilluragarria, ta iñork oztoporik jarri ba'lezait ene maitasun-bidean, dena dela, nire ezpata bere odolaz gorrituko dut.

LUKUZE'KO.—(*Gurendaren gozoa ausnartuz.*) Jo zak bosteko ori, Bertrand. (*Eskuak estutu bitzate alkar.*) I bezalako gizon ausartak eta pijoak ba'nizkikek nire gudari-saillean, bein-betiko mendekatuko (3) nindukek Grazian Gramont etsai zital ortaz.

BERTRAND.—Enaiz, iñolaz ere, gorespen oien merezigarri, Baroi jauna. Orain, ordea, oker ezpa'deritzazu, iskribauaren aintzinean (4) bear dugu gure tratua legezkotu.

LUKUZE'KO.—Txit ongi derizkiot burupide orri... Baiñan, tratu au

(2) Billakatu = biurtu, egin.

(3) Apendu, bengatu.

(4) Aurrean.

bilbatzen ari geran ezkeru, ertzak ongi lotu bearrak zioztik. Ots, ene alaba emaztetzat nai baldin ba'duk, En Grazian Gramont'ekin urratu ez-ezik, ire aitak eta ik nirekin egin bearko duzute alkarlaguntasunezko gudu-tratu berbera.

BERTRAND.—Gero ta geiago eskatzen duzu, Lukuze'ko Baroi jauna.

LUKUZE'KO.—(Mutillaren itxumenaz oartuta, segurantzi osoaz.) Euk ikusi, bada. Ori duk nire baldintza alabaren truk.

BERTRAND.—Ongi da. Yoana'ren maitetasuna irixtearren, inpernuko zuloan anka ta buruz murgilduko nintzake. Nire bidean ezta zalantzarik edo atzerarik eginen. Zuzenaren odolaz kutsatuko ba'naiz ere, Yoana nirea izanen da.

LUKUZE'KO.—Beraz, goazen iskribauarengana.

BERTRAND.—Bai, goazen, tintaz egindako tratu onek odola ekarriko ba'du ere. (Bijoaz.)

II'gn. jardunaldia

BERETERRETXE ta MARI BELTXA

BERETERRETXE (5).—(Alkarrekin sartu bitez isketan.) Beraz, aitarekin eldu zera Maule'ra?

MARI.—Bai, aitarekin, amarekin eta Otsoa ene anaiarekin.

BERETERRETXE.—Eztakizu zenbat poztutzen naizen zu ikustearekin, Mari Beltxa.

MARI.—Bai ni ere, Tristan, Etxean danok ongi al-zerate?

BERETERRETXE.—Oso ederki. Milla esker. Zuek ere ongi zeratela pentsatzen dut.

MARI.—Bai, bai, oso ederki Jaungoikoa'ri eskerrak.

BERETERRETXE.—Mari Beltxa, noiz ezkeru eztugu alkar ikusi?

MARI.—Amar illabete oraintsu. Zuen eta gure aide egiten diren Bustanobi'ko jauregian zen. Gogoratzen al-zera?

BERETERRETXE.—Bai, noski; nola ez gogoratu egun eder artaz?

MARI.—Bustanobi'ko osaba zaharraren urrezko eztei egun gogoangarrian zen. Ain zuzen ere, Mari-Santz zure ama etzen eldu; erixka omen zegon... Pizkortu al zen?

BERETERRETXE.—Bai, arras pizkortu zen. Baiñan, bolara txarra pasatu zuen bere gibelesko min aundiakin. Eztakizu gaixoak zenbat sofritu zuen guraso zaharren urrezko ezteietara ezin joanarekin. Senide guziak izan ziren bera ezik. Ene aitak, ordea etzion joaten utzi, egun aietan sekula baiño gaizkiago ibilli baitzen.

(5) Ezpata gerrian eta arranbela sorbaldan.

MARI.—Izan ere, ondo egin zuen. Larraun'dik Bustanobi'raifio mando gainean joatea egoera ortan ezpaita txantxetako gauza. Emaizkiozu gure phamiliaren partez goraintzirik amultsuenak. Ain da emakume ona ta gixakoa zuen ama!

BERETERRETXE.—Anitz esker, Mari Beltxa, Emanen dizkiot, baiñan, noiz ote?

MARI.—Ez al-zera, bada, etxean izaten?

BERETERRETXE.—Bai zera! Etxean ba'nengo, enuke ainbeste denbora etsiko zu ikusteke...

MARI.—Itz legunak merke izaten dituzute gizasemeak...

BERETERRETXE.—Egietan dasaizut, Mari Beltxa... baiñan, orain urrutu bizi naiz zu ikusi ahal izateko.

MARI.—Nun zaude, bada?

BERETERRETXE.—Bordele'n nago arranbelari (6) ango aitor-*seme* ahaltu batekin. Bustanobi'ko osaba-izeba zaharren jaialdia igarota illabete barru atera gainan Bordele'ra urtebeteko kontratuarekin iru adiskide euskaldun: Yohanot Sarrikota'ko, Arnaut Urruthia'ko eta ni neu, Tristan Berteretxe'ko.

MARI.—Baiñan, orain, ez al-zuaz etxera?

BERETERRETXE.—Ez, Mari Beltxa; etxean izanberri nauzu gure *na-*gusiak emandako amabostaldiko baimenarekin. Orain, ba-nijoa-kizu, berriz ere, Bordele'rat ene gudari-tratua amaitu arte.

MARI.—Ongi ibili zaitezela opa dizut, Tristan.

BERETERRETXE.—Ez al-didazu deus geiago opa, Mari Beltxa?

MARI.—(*Zurbilduta.*) Zer opa dizaiuket besterik, Tristan?

BERETERRETXE.—(*Ausarki.*) Amodio apurtxo bat, Mari Beltxa.

MARI.—Zeuk opa ote didazu amodio ori, Tristan?

BERETERRETXE.—Bai, Mari Beltxa, zeuk ba-dakizu maite zaitutana.

MARI.—Nola ez didazu, bada, sei illabete auetan kartatxo bat egin?

BERETERRETXE.—Ezpaidakit ez irakurtzen eta ez iskribatzen, maite... Zuk dakizun bezala ba'neki, egunean karta bat eginen nizuke! Baiñan gure aitak etzigun erakutsi. Berak ere ezpaitaki eta iskribatzeak ezertarako balio eztuela esaten zigun. Ezpata, arranbela eta lantza ongi erabiltzen ikasi ezkeru, zaldunak ez omen du besterik bear. Baiñan Jaungoikoa'k bakarrik daki Bordele'n egin ditutan beratzi illabete auetan zenbat sopheritu dutan iskribatzen ez jakiteaz...

MARI.—Oraindik ikasi zenezake, Tristan.

BERETERRETXE.—Ez, niretzat berandutxo izanen da onezkero... Ta, gaifera, nork erakutsiko lidake?

(6) "Burdeos'en nago arkeru" esan bezate ala nai dutenak, jendeak obeki ulertu dezan.

- MARI.—Bordele'n baiño aukera oberik nun? An, ba-dituzu nun-nai iskribu-gaietan darakusten maixuak.
- BERETERRETXE.—Eta iduri al-zaizu ikasi nezakeala?
- MARI.—Bai, gizona, ikasiko eztuzu ba? Ezpata ta arranbela erabil-tzea anitez zaillagoa da ta ikasi zenduen. Nai izatea ahal izatea da.
- BERETERRETXE.—Eta nik Bordele'tik kartarik egiten ba'dizut eran-tzungo al-didazu?
- MARI.—Pozik gaiñera, Tristan.
- BERETERRETXE.—Orduan, ikasiko dut. Baiñan, ez al-zera maxiatuko nitzaz letra txarra egiten dutalako?
- MARI.—Zutzaz maxiatu? Ez orixe! Miretsi eginen zaitut benetan, gizona jakintzak egiten baitu aundi eta irakurtzea ta iskribatzea jakituriaren giltzak dira.
- BERETERRETXE.—Ene aitak ez bezala pentsatzen duzu... Arek diño-nez, irakurtze-iskribatzeak eta jakituriak gizona usteldu egiten du eta gudaritzak, ostera, goitu, gaillendu, ospez eta omenez jantzi.
- MARI.—Eta nork duela arrazoi uste duzu?
- BERETERRETXE.—Zuk, noski. Oartu bainaiz, iskilluen (7) bitartez ezin dutala ene biotzaren egarria ase eta iskribu bitartez bai...
- MARI.—Ezta arrazoi txarra... (*Bat-batean.*) Ene gurasoak datoz ka-lez-kale. Joan bearko dut.
- BERETERRETXE.—Ez, zaude zu bertan, ni joango naiz-ta. Baiñan joan aurretik itz bi esaizkiozu ene biotz egarberari.
- MARI.—Zuri dagokizu gai orretan mintzatzea.
- BERETERRETXE.—Mari Beltza, Bustanobi'n alkarrekin egon gifian ezkeroz biotz-biotzez maite zaitut.
- MARI.—Nik ere bai zu, Tristan Berteretxe. Bordele'tik iskribatuko al-didazu?
- BERETERRETXE.—Bai, iskribatuko dizut. Eta zuk erantzungo?
- MARI.—Ene letrarik onenaz.
- BERETERRETXE.—(*Eskua emanaz.*) Agur, Mari Beltxa.
- MARI.—(*Bat-batean.*) Etzaitz joan, Tristan, ikusi baizaitute ta itxu-si litzake agurtu gabe joatea. (*Gelditu bedi.*)

III^{gn.} jardunaldia

Lengoak, GRAZIAN GRAMONT eta CATHERINE ONEN EMAZTEA

GRAZIAN.—Berriketean, gazteak?

(7) Arma. Antzertia egitean erderazko itzok erabili euskerazkoen ordez, jen-deak uler dezan.

- MARI.—Bai, aita, kontu batzuek esanaz... (*Gurasoai.*) Ezagutzen duzute, noski, Tristan arranbelaria, Larraun'go Berteretxe'koa.
- CATHERINE.—Oker ezpa'naiz, Bustanobi'ko zaharrak ospatu zituzten urte-ezteietan ikusi zindutan.
- BERETERRETXE.—Bai, andrea, an nintzen; gu ere, zuek bezalatsu Bustanobi'koen aide baigera. Mari Santz ene ama, Bustanobi'ko Gartxot'en arreba da.
- GRAZIAN.—Ni baiño aide urbillagoa aiz, izan ere. Ni Gartxot'en lengusu jatorra nauk.
- MARI.—(*Gurasoai.*) Orain, Bordele'ra dijoa, etxean egonaldi bat egin ondoren, iri aundi artan baitago arranbelari.
- GRAZIAN.—Norekin ago?
- BERETERRETXE.—Roger Longueville jaun leñargiarekin.
- GRAZIAN.—Ba-dut aren aitzea... ta gustora al-ago Roger zaldunarekin?
- BERETERRETXE.—Eztaukat kejarik... Arranbelari ta gudari on bat izatea berari zor diot... Baiñan Bordele urrutiko da gureztat, euskaldunentzat, alegia.
- MARI.—Bai, aita; oraintxen ere pena ederrarekin zijoan Bordele'ra guraso zaharrak etxean utzita.
- GRAZIAN.—Naiko al-ukek nire serbitzura etorri?
- BERETERRETXE.—Ahal ba'ledi... bai pozik.
- GRAZIAN.—Mire etxeko atea zabalik dituk, bada. Nai dukenean etorri.
- BERETERRETXE.—Milla esker, En Grazian Gramont... Oraindik, ordea, iru illabeteko alkar-tratua daukat En Roger Longueville zaldunarekin; beraz, denbora orren buruan bearko nuke etorri.
- GRAZIAN.—Ik nai dukenean nire gazteluko atea zabalik izanen dituk.
- BERETERRETXE.—Orduan, etorriko naiz; zin dagizut.
- CATHERINE.—Ongi etorri gurera.
- MARI.—Eta lenbailen etorri.
- GRAZIAN.—Ots, enetxuok; begira nor datozen! Otsoa gurea eta Santxo Arhantzeta zaldun jauna. (*Emasteari.*) Berarekin egon bearra daukat bakarka. Zer nai ote digu jaun pakezale onek?
- CATHERINE.—Gu pasiatzen ibiliko gaituzu bada, jaun orrekikoak antolatzen dituzun artean.
- BERETERRETXE.—Agur, ba, En Gramont jauna eta milla esker berriz ere zure eskeintzagatik.
- GRAZIAN.—Agur eta osasunarekin estorri. (*Bijoaz Bereterretxe, Mari Beltza eta Catherine.*)

IV'gn. jardunaldia

OTSOA, SANTXO ARHANTZETA eta GRAZIAN GRAMONT

(Irurak ezpatadunak bites.)

- SANTXO.—Jaungoikoa'k osasunez gorde zaitzala. Grazian Gramont jauna. *(Bostekoa jo bezaio.)*
- GRAZIAN.—Bai zeu ere, En Santxo Arhantzeta'ko.
- OTSOA.—*(Aitari.)* Kanean oztopo egin dut Santxo Arhantzeta jaunarekin eta zurekin itz egin nai lukela esan dit.
- GRAZIAN.—Itzaren jabe zera Arhantzeta jauna, Mintza zakit, otoi.
- SANTXO.—Ba-dakizu, pakearen aldeko nauzuna ta ortikan igarriko diozu zertara natorkizun.
- GRAZIAN.—Bai, egiazki, borondate oneko gizona zaitugu gaurko Euskalerrri nahaspillatu ontan. Zure biotz ontasuna eta zuzen-egarria danok aitortzen dugu, baiñan bildur naiz, zure itza, lur elkorrean jausten den azia ez ote den.
- SANTXO.—Lur elkorra, lur iori billakatu diteke borondate on pixka batekin.
- GRAZIAN.—Bai, baiñan Agramontesen eta Lukuzetarren artean borondate onak jai du.
- SANTXO.—Nai duzutelako, zuen arrokeriari amor eman nai eztiozutelako.
- OTSOA.—Gure artean odolezko ibai bat dagolako.
- SANTXO.—Ezpa'lego, elitzake anai arteko odol sakratu ori txukatu bearrik. Ain zuzen ere, odola ixuritzen delako nabilkizute pakea eginzale.
- GRAZIAN.—Bejondeizula, baiñan alperrikako lanean ari zera. Ibaiak iturri batean izaten dute jatorria eta gutarteko odol-ibaiaren iturria gorrotoa da. Beraz, odol-jarioari buru emateko, aurrena gorrotoa itzali bear da ta gure biotzak gorrotoz gal-gal daude.
- SANTXO.—Etzaizute, ordea, zillegi gorrotoa kristauak ba'zerate.
- GRAZIAN.—Makiñabat gauza eztira zillegi kristautasunean eta ala ere egiten dira, jentillen artean bezala edo areago.
- SANTXO.—Ori da kristautasunaren lotsagarri ta galera.
- OTSOA.—Nor dabil, ibilli ere, Lukuzetarren taldean eskandalurik aundienak jartzen eta eriotzik beltzenak egiten? Musde Arnauton, Barkoxe'ko jaun apez.
- SANTXO.—Dollorrak! Zer ikusirik dauka Kristo'k eta bere dotriñak Judas'ekin eta bere salkeriarekin? Orrela zuritu nai dituzute zuen buruak?
- GRAZIAN.—*(Zorrotz.)* Ez gabiltza gure buruak zuritu naiean, Santxo,

- Gorrotoa gure biotzen jabe egin da eta naiago dugu gorrotoarekin inphernuan murgildu, Lukuzetarrakin pakean bizi baiño.
- SANTXO.—Zuen guraria iritxiko duzute, bada. Gorrotoz mozkorturik zaudete eta eztiuzute Jaungoikoa'ren deiari jaramonik egin gura (8). Gogoan artu, ordea, geroko damuak ezuela balio.
- OTSOA.—En Santxo Arhantzeta'ko, entzun ondo agramontesen izenean diñozutan au: Lukuze'ko Baroia, Leirin'go Jaun Kuntia eta gaiñerako Lukuzetar buruzagiak zeu bezalakoak ba'lira, gaur bertan, une onetantxe egingo genituzke onezkoak eta anaikiro besarkatuko giñake; baiñan, urde-billau oiekin eztago pakerik euren zaiñetako odola agortu dadin urte.
- SANTXO.—Ez duzute nai pakerik, beraz?
- GRAZIAN.—Mintza bitez gure illak eta esan bezate oiekiko pakea onartzen duten. Mintza bitez Gixarnaut Intzagorospe, Yohan Barrera, Yohanot Arrozpide, Yohan Ligi, Pees Torne, Etxegoren, Arhauzpe'ko Petri ta abar... Ez giñake gure ildakoen anai leialak beren odola mendekatzeke utziko ba'genu.
- SANTXO.—Ez dizutet eskatzen, ordea, erabateko pakea egin dezazuten, bai-baitakit ori zuentzat geiegi eskatzea dela. Pake-aldi bat eskatzen dizutet soilki, amar urteko pakealdi bat, 1425'ean egin zenaren antzekoa, odol jario au urritu dadin...
- GRAZIAN.—1425'eko sasi-pakea? Eztugu berriro orrelako okerrik eginen. Johan de Foix zaldun leñargiaren kerizpean lukuzetarrak eta agramontarrok itundu giñan alkarri ez erasotzeko eta bizpairu illabete baiño len bi agramontes jausi ziren traiziñoiz ilda Lukuzetarren gezipean. Orrelakoak erruzka gertatu ziren amar urte madarikatu oietan eta geienean iltzalleak kastigu gabe libratu ziren. Justiziaren mendean erori zirenak, berriz, testigutzarik etzelako edo Lukuzetar aundizkien bitartekotasuna zutelako, bizpairu urte barru denak kalean ziren.
- SANTXO.—Zuek ere eskuak odoldu zenituzten amar urteko pakealdian.
- OTSOA.—Bildotsak bezala odolustu gindezaten egon bear al-genduen?
- GRAZIAN.—Otsoari ortzak erakutsi bear zaizkio, gaiñerakoan aren agiñen janari billakatzen gera.
- SANTXO.—Bi taldeok bildots biurtzen ba'zerate, eztago otsoaren agin bildurrik.
- GRAZIAN.—Zuk, ordea, otsoak ardi larruz jantzi nai dituzu. Baiñan, jantzi paketsua eramanarren, otsoak otso dirau ta maltzurkerizko adimena zorrozten du.
- SANTXO.—Ba-dakust gaurkoz alperrik ari naizena; alabaiña, eztut amor ematen nire asmoan. Goazemazute aintzineko ardandegi or-

(8) Kaso egin nai.

tara katillu bana ardo edatera eta beste egun batean mintzatuko gera lasaiago. (*Bijoaz.*)

V'gn. jardunaldia

Leirin'go JAUN KUNTIA (LUIS I'GOA) eta MUSDE ARNAUTON,
Barkoxe'ko apaiza

MUSDE.—Ez nengon oker. Begiratu ongi iru gizaseme aiek. Erdikoa, En Grazian Gramont berbera da, ezkerrekoa semea eta eskubikoa Santxo Arhantzeta delako azpi-suge ta bazter-nahastalle madarikatua. Ez dira gutaz oartu, baiñan Musde Arnauton aspaldi dabilkie beren urratsai jarraiki. (*Begira geldituz.*) Orra, Gillen'en ardandegian sartu dira oraintxe.

JAUN.—(*Ezpata beza gerrian.*) Diñotenez (*Maltzurki mintzatus.*), Santxo Arhantzeta biotz aundiko gizona omen dugu. Agramontesen eta Lukuzetarren arteko pakea besterik ez omen du billatzen.

MUSDE.—Urde ziztrin ori pake billa? Lepoa jarriko nuke agramontesakin bat eginda dabillega gu ondatzeko. Jakin gura nuke orain ere zer herriketa zerabilen Olhaibi'ko zakurtzar orrekin.

JAUN.—Ez deritzait oker zabilzanik zure usteetan. Baiñan, nola jakin dezakezu zer solas zerabilten iru gizon oiek?

MUSDE.—Musde Arnauton'entzat ez dago eziñezko egitekorik. Agramontes petral oien itz eta pentsamentu bakoitza jakin izan dut orain artean eta une oietan gure kontra bilbatzen ari diren egiteko makurra laister jakingo dugu.

JAUN.—(*Irriparrez.*) Ba'ote nautu zure konphiantzaren merezigarri egin asmo duzuna jakiteko?

MUSDE.—Jaun Kuntia, zu gure adiskiderik leialena ta laguntzallerik onena zaitugu. Lukuzetarrok zifiez zorretan gaituzu, zuri eskerrak, agramontesen odolez eskuak zikindurik dauzkagunok, kalean baigabiltza, Justizia'ri burua makurtu-azteko ezpaita zu bezalako gizonik.

JAUN.—(*Kimismuz.*) Eztakit, zure gorespenagatik ziara arrotu ala ziara lotsatu egin bear dutan... Baiñan esaidazu zure asmoa.

MUSDE.—Ordu laurden bat baiño lenago gure sakristaua igorriko dut andandegi ortara, Otsoa'ri eleizara joateko aginduz erretore jaunaren partez. Ez Otsoa'k eta ez bere aitak ez dute ezer txarrik pentsatuko eta erretore jaunaren deiari kaso eginen dio. Elizaren atean ezkutatuta guretako bi mutil jarriko ditut. Kolpe batez korde gabe utziko dute eta ondoan prest izanen dituzte zaldia itzul egiteko, Otsoa berekin eramanaz. Olhaibi'ko zaldunaren semeak emanen digu izketaldi orren berri, bizia kontserba nai ba'du beñepein.

Baiñan, oraindik kutsu geiago ere atera genezaioke sasikume orri. Aitari erreskatea eskatuko diogu eta bere seme kuttuna bizirik ikusi nai ba'du, aguro soltatuko digu zizkua.

JAUN.—Nik uste baiño gizon argiagoa ta trebeagoa zaitut.

MUSDE.—Oraintxen bertan nire eginkizunean asi bear dut, txoriak kabitik iges egin baiño lenago.

JAUN.—Joan baiño len, bi albiste eman gura nizkizuke. Bat ona eta bestea txarra.

MUSDE.—Esan azkar, joan bear baitut.

JAUN.—Orra ona: Napparroa'ko Errege jaunak kondestable titulua aitortu dit.

MUSDE.—Zorionak, Jaun Kuntia! Eztakizu zenbat poztutzen nauen albiste orrek.

JAUN.—Bestea ezta ain ona: Ingalaterra'ko Errege Jaunak, Maule'ko gaztelua, Johan de Foix, Candale'ko konde gaskoinari entregatzeko agindu dit.

MUSDE.—Ezta egia izanen!

JAUN.—Zorigaitzez egi-egia da ba.

MUSDE.—Ori zuretzat bezain kaltegarri da guretzat. Johan de Foix'ek ez digu bere babesik emanen gure eginkizunetan.

JAUN.—Ez, noski. Beraz, zuen laguntasuna agintzen didazute?

MUSDE.—Oso osoa. Baiñan, mintza zaitetz zure lengusu Baroiarekin.

JAUN.—Mintzatu naiz eta nirekin daukat.

MUSDE.—Beraz, ba-dakizu zer egin bear duzun.

JAUN.—Henri VI'garrenaren agindua ez obeditu. Bere aurka jaiki eta datorrela Candale'ko konde gaskoin arroputza Maule'ko gaztelua artzera.

MUSDE.—Datorrela! Antxen itxoingo diogu. Lukuzetarren berri jakingo du onduantxe.

JAUN.—Zuaz, orain, txoriak itzul egin baiño len.

MUSDE.—Agur eta eutsi gogor zure asmo orri.

JAUN.—Ondo joan eta eizea ongi erten dakizula. (*Bijoa Musde Ar-nauton.*)

VI^{gn.} jardunaldia

JAUN KUNTIA, bakarrik (komentaritan)

JAUN.—(*Elizako erlojuari begira.*) Amaiak jotzer (9) daude ba oraintxen elizaren kanpatorreko erlojuan eta Lukuze'ko Baroiak

(9) Jotzeko zorian, unean.

bart esan zidanez amaikak jo gabe plaza nagusi ontara elduko omen zen. Beraz, okerrrik ezpa'dauka, bizpairu minutu barru omen dugu. (*Atsaldi bat egiñaz.*) Ingalterra'ko Errege dollorrak egin dit niri joko makurra! Amaika urte auetan Gloucester'ko dukearen ordezkari bezala, ni naiz Maule'ko gazteluko agintari ta jaun bakarra. Johan de Foix gaskoin madarikatu ori, ordea, ezta gelditu bere azpi-lanean; bere suge narraztarien bitartez, makurkeriz, lausenguz, losintxaz eta meatxuz (10) iritxi du azkenean Henri VI'garrenak Maule'ko gazteluaren zaindaritza berari eskuratzea. Alabaiña, Maule'ko gazteluaren giltza eztu nai bezain erraz lortuko. Lukuze'ko Baroiak bere laguntasuna agindu zidan bart eta ares-tian Musde Arnauton'ek agindu dit. Bi gizon auek nire alde eukirik eztut ezeren bildur izan bear, Zuberoa'ko eta Nafarroa Behe-reko Lukuzetar eta Beaumontes guziak nirekin izanen baiditu. Datorrela, beraz. Candale'ko konde dollorkumea, bere arranbelari, lantzalari eta laguntzalle izanen ditun agramontes ziraunkumeakin. Maule'ko gaztelurik eztute artuko ta artu ba'lezate, eztute idoroko arririk arri gaiñean. Gaztelu izandakoaren ondakiñak eta beaumontes zangarren (11) illotzak izanen dira beren guda-sari bakarra.

VII^{gn.} jardunaldia

Leirin'go JAUN KUNTIA, LUKUZE'KO BAROIA, onen emazte ANDRE GRAZIANA, MAYI ta YOHANA bien alabak eta BERTRAND MONTFERRAND

JAUN.—Emen da Jaun Baroia. Laguntasun ederrik ba-dakar. Andre Graziana bere emaztea ta nire lengusu jatorra; Mayi ta Yohana beren alaba ederrak eta Bertrand de Montferrand zaldun gaztea, Yohana'z zoro-zoro maitemindurik dagon gaskoin odolberoa. (*Denak sartu bites.*) Agur jaun-andreok, agur denoi. (*Alkar agurtu bezate bana-bana eskuak emanaz.*)

LUKUZE'KO.—“Kondestable” jaunari agur bereizi bat.

JAUN.—Milla esker, Baroi jauna.

LUKUZE'KO.—Gure phamilian albiste aundiak ditugu, Luis.

GRAZIANA.—Aundiak eta berri-berriak.

JAUN.—Zer duzute, bada? Jakin al-diteke?

GRAZIANA.—Yohana gure aurra Bertrand de Montferrand gaztearekin itz emana dugu.

JAUN.—Zorionak, gazteak. (*Bostekoak jo bitzaie bi gazteai.*)

YOHANA ta BERTRAND.—Esker anitz, Jaun Kuntia.

(10) Zemai, amenaza.

(11) Pijo, bulartsu.

JAUN.—Eta zorionak zuei ere, Lukuze'ko Jaun-Andre Baroiak, pentsatzen baitut bi phamilien artean adiskidetasunezko lokarri berriak sortuko direla.

LUKUZÉ'KO.—Alaxe da, izan ere. Odolezko alkartasun onen bitartez, Lukuze'ko etxeari, etsai zuena adiskide biurtzen baitzaio.

JAUN.—(*Baroiari zirika.*) Etzaude zu auzi-konpontzalle txarra.

LUKUZÉ'KO.—Zozoak beleari: ipurbeltz.

GRAZIANA.—Oraintxen bota duk egia, senartxo. A ze bi zuek!

LUKUZÉ'KO.—Ain zuzen ere, oraintxen egon gaituzu Bertrand eta biok iskribauarenean ezkontz aurrekoak prestatzen. Eztuk ala, Bertrand?

BERTRAND.—Alaxen da.

JAUN.—Prestaera ori ezta ixilpekoa izanen, noski.

BERTRAND.—Ez orixe. Lukuze'ko Baroiak Yohana bere alaba ezkonkideztat ematen dit, baiñan baldintza batekin.

LUKUZÉ'KO.—Olhaibi'ko En Grazian Gramont'ekin Montferrandarrak duten pake eta laguntasun tratua urratu dezatela eta nirekin egin.

JAUN.—To! Eztuk kolpe txarra.

BERTRAND.—Grazian Gramont jaunak tripak jango ditu jakitean.

LUKUZÉ'KO.—Jan ditzala bapo guk eskuak pozez igurtzitzen ditugun artean.

GRAZIANA.—Gizonak munduan agintzen duten artean eztugu pakerik ezagutuko. Emakumeok ez genduke olako buruauste ta ktramillik sortuko.

LUKUZÉ'KO.—(*Umore-jario.*) Ezetz, e, andretxo? Orain ere nork izeki du sua emakume batek izan ezik? Bertrand galai gazteak gure alaba ezagutu izan eza'lu, elitzake sekula sortuko zorioneko ktramil au.

GRAZIANA.—Orra, orra; orain ere emakumeak kulpa. Goazen, goazen etxeruntz, aditzeko guziak ez ditugu aditu-ta.

JAUN.—(*Yohana'ri ta Bertrand'i.*) Zuek, gazte maiteminduok, geldi ziñezkete alkarrekin, esanbearrik asko izanen duzute-ta.

GRAZIANA.—Gure kondestable jaunaren eskabidez gurasoen baimena duzute bakarrik gelditzeko.

YOHANA.—Esker anitz, amatxo.

BERTRAND.—Esker milla, kondestable jauna.

LUKUZÉ'KO.—Mayi, egiozu laguntasuna gure kondestable jaunari, nik, ezin bestean, ene andretxoari egiten diotan artean.

MAYI.—Atsegin aundiz, aita. (*Urbildu bekio alkarrekin ateratzeko.*)

GRAZIANA.—(*Umoretsu.*) Senartxo, asarretuko natzaizu, gero, orrelakoak esaten ba'dizkidazu.

JAUN.—Goazen, goazen denok pakean andre ederren eztitasunaz gozatzen. (*Bijoaz.*)

VIII'gn. jardunaldia

BERTRAND eta YOHANA

- BERTRAND.—Gizaseme atsegiña benetan Jaun Kuntia. Ba-dizu orretzek gazte maiteminduen berri.
- YOHANA.—Ene aitak baiño geiago, bai, beñepein. Eztut gizon gogorragorik ezagutu gaztien biotz-sentipenak aintzakotzat artzeko.
- BERTRAND.—Nolabait ere ardietsi (12) dugu gutarteko maitasun sutua onetsi dezan.
- YOHANA.—Bai, ori iritxi dugu. Baiñan, lortuko al-duzu zure aita nireak eskatzen dizun itun (13) ortara makurtzea?
- BERTRAND.—Alegiñak eginen ditut ene aita onez-onean irabazteko.
- YOHANA.—Eta onean lortzen ezpa'duzu?
- BERTRAND.—Aita-iltzalle biurtuko naiz.
- YOHANA.—Bertrand, orrelakorik ez! Sekula ez!
- BERTRAND.—Eztut uste ortara iritxi bearko dugunik; baiñan, gure naitasunera makurtuko ezpa'litz, eztukegu beste biderik.
- YOHANA.—Ez, Bertrand, ez, Jaungoikoa'k zigorkatuko gaitu. Lenago...
- BERTRAND.—(*Asaldatuta, itza ebakiz.*) Lenago, zer?
- YOHANA.—Uztea obeto dugula, alegia.
- BERTRAND.—Nola esan dezakezu orrelakorik? Zuk benetan maite al-nauzu, Yohana?
- YOHANA.—Bertrand, zuk ba-dakizu maite zaitutana. Baiñan, nola ilko duzu zerorren aita gure alkartasunaren oztopo delako? Zer erru dauka berak?
- BERTRAND.—Eta zer erru daukagu guk? (*Eskuak alkartuz.*) Gu biok batu egin bear dugu. (*Besarkatuz.*) Orrelaxe, tinka-tinka, estu-estu, maitasunik sutsuenaz, eta gure batasunerako oztopo ditezkean guziak jo ta garbitu bear ditugu, zuzen ala oker ari geran begiratu gabe.
- YOHANA.—Bildurtzen nauzu, Bertrand.
- BERTRAND.—Yohana: etsiko ote zenuke ni gabe bizitzen?
- YOHANA.—Ez, Bertrand.
- BERTRAND.—Nik ere ezin nezake, bada. Eriotza naiago dut, baiñan, au ezpadatorkit, neronek ilko dut traban jartzen zaiguna.
- YOHANA.—Bertrand, baiñan gizon-iltzalleak eztute ondo bukatzen. Arrapatuko zaitute eta urkamendira eraman aita-iltzalletzat salatuta.

(12) Iritxi, kontsegitu.

(13) Tratu.

BERTRAND.—Ez zaitzala uste orrek kezkatu. Ene aita nork il duen eztu inork jakingo.

YOHANA.—Pentsaturik ote duzu, apika, zure aitari bizia nola kendu?

BERTRAND.—Enaiz orretan pentsatzen jardun, baiñan burutik pasatu zait.

YOHANA.—Jaungoikoa'k barka bekizu!

BERTRAND.—Etzaitez orrela illundu, Yohana. Seguru aski ezpaitugu orretara jo bearrik izanen. Alabearrak ortara bultzako ba'nindu, ordea, ba-da gure eize barrutian amilpe bakarti bat... Edozer aitzeki edo aki-akula asmatuta, eize-taldekoen artetik bakanduta aita ara eraman nezake. Bultzaka txipi bat aski litzake ene egitekoea amaitzeko.

YOHANA.—Bertrand, goazen, goazen emendik aguro, ikara ematen didazu-ta.

BERTRAND.—Elizuke orrek ikaratu bear, Yohana, gure soin-biotzak betiko ez alkartzeak baizik.

YOHANA.—Ba'liteke, Bertrand, baiñan, goazen, goazen aguro, buru au izu-laborriz irakiten baitut gal-gal... (*Bijoaz.*)

O I A L A

II'GN. EKITALDIA

Olhaibi'ko En Grazian Gramont' en gazteluko areto nagusi eta apaiaña. Aldi artako mueblez, oialkiz eta apaingarriz ahalik ondoena ornitua agertu bedi. Lenengo ekitalditik iru illabete igaro dira. Leio batek etxe-atarira jo beza

P'go. jardunaldia

GRAZIAN GRAMONT, CATHERJNE, MARI-BELTXA eta JAUREGIZAIA (14)

GRAZIAN.—Enaiz damu Berteretxe nire zerbitzura artuarekin. Mutil argia, iaioa ta pijoa dirudi. Esango nuke, goitzeko lei bizi batek eragiten diela bere urratsai.

MARI.—Bai, aita; konphiantza oso-osea euki zenezake Berteretxengan. Nik ongi ezagutzen dut eta, kosta ala kosta, ezta gelditzen bere egitekoa bete gabe.

CATHERINE.—Oraingo ontan, ordea, ez du eraman egiteko xamurra.

(14) Morroi-nagusia, mayordomo.

Musde Arnauton'ekin artu-emanetan ibiltzea, otsoaren agin tar-tean sartzea bezalaxe baita.

GRAZIAN.—Egia difiozu, Catherine. Orrentzat ez dago gizontasunik eta zaldun-legerik. Gizon-iltzalle makurragorik eztut ene bizian ezagutu. Zapokeria eta traizifioa da bere jokalege bakarra.

MARI.—Egiteko ontatik onik ateratzen ba'da, aginte-mailla igo bear zenioke, aita.

GRAZIAN.—Bai, alaba, oso gora altxatuko dut gaiñera, aginte-maillan eta ene estimaziñoan batez ere, gure Otsoa bizirik ekartzen ba'digu.

CATHERINE.—Jaungoikoarren, onik aterako al-du deabruzko apaiz orren atzaparretatik, Zertarako dizu orrek sotana Eliza-Ama-Saindua'ren izena zikintzeko ezpa'da? Nork esan, gure semea apaiz batek traizioz atxeman (15) bear zuenik trukean dirua eskatzeko? Ikusi ote da zapokeri aundiagorik munduan?

GRAZIAN.—Gezurra dirudi, baiñan alaxe da. Iru illabeteen semearen berri jakin gabe bizi izan gera axanparik larrienak itotzen gindutela eta ziara etsi gendunean, mandatari bat egortzeko (16) ausardia izan zuen semearen truk dirua eskatuz.

MARI.—Eta billau ori Santxo Arhantzeta jaunaz baliatu zen eginkizun ortarako!

GRAZIAN.—Ezin zitekean beste inortzaz balia berak ziona guri sinisterazteko. Musde Arnauton'ek, gure Otsoa preso zeukaten gaztelura eraman zuen En Santxo Arhantzeta, begiak zapi batez estali ondoren, nora zeramaten ez igarri ahal izateko. Otsoa'rekin itzein azi zioten eta berriro bere etxera eraman, Otsoa bizirik zela eni jakinerazteko mandatuarekin.

CATHERINE.—Eta semearen truk diru-mordo galanta eskatuz.

GRAZIAN.—Berteretxe'k jakin-eraziko digu zeatz-meatz zenbat diru eskatzen duen eta zer baldintzetan egin gura duten tratua, ain zuzen ere ortara joana baita. Ni enaiz zurkerian ibilliko nire semearen bizia salbatzeko, baiñan Jaungoiko Jauna'ri zin egiten diot arrapatzen dutan lekuan zerraldo utziko dutala.

MARI.—Gaurko egunez itzuliko zela esan zigun.

GRAZIAN.—Bai, ala esan zuen, baiñan auzi auetan zernai ustekabeko gerta liteke.

CATHERINE.—Ez al-zion belzkeririk egingo, beñepein, otso petral orrek.

GRAZIAN.—Eztut uste. Musde Arnauton diru bearrean baita eta En

(15) Arrapatu.

(16) Bialtzeko.

Santxo Arhantzeta tratu-eske gugana igorri zuenean, seiñale trukea interesatzen zaiona.

MARI.—Ixo, aita. Jende otsa da kanpoan. Berteretxe ote? Leiora nadin apurtxo bat. (*Urbil bedi eta so egin beza atarira.*) Ez; ezta Berteretxe. Zaldun aundikiren bat dirudi, laguntzalle talde aundia baidakar berarekin.

CATHERINE.—Mari-Beltxa, etzaitzela leiotik begira egon, errespetuari phaltatzea baita. Laister jakinen dugu nortzuk diren.

GRAZIAN.—Ezin igarri nezaioke, bada, nortzuk ditezkean, ezpaitu inor itxaroten.

MARI.—Zaldun gazte eta lerden bat zen taldearen buru egiten zuena. Ezpataz gafiñera, eskudoa ta jabalina zekarren eta bere eskudozaiak lagundu dio zalditik jaixten. Etzuen, ordea, iñolaz ere, euskaldun itxurarik. Gaskoina izan bide da.

JAUREGIZAIA.—(*Burua makurtuaz.*) Jaun-andreok, Bertrand de Montferrand zaldun leñargiak etxe onetan arrotz-eskabidea egiten du.

GRAZIAN.—Eta Olhaibi'ko gazteluko jaunak biotz-biotzez eskeintzen dio. Jauregizai zuzen ori, esaiozu, Olhaibi'ko gazteluko ate abegitsuak zabalik ditula eta etxeko jaun-andreak zai gagozkiola.

II gn. jardunaldia

Lengoak eta EN BERTRAND DE MONTFERRAND

BERTRAND.—Arratsaldeon dizuela Jainkoa'k, jaun-andre leñargioi.

IRUROK.—Ala ekarri, Bertrand de Montferrand jauna.

GRAZIAN.—Nola zaitugu emengo aldi? Ezpaitidazu zure bixitaren albisterik igorri (17).

BERTRAND.—Etzait orretarako betarik sortu, ain presaka bainabil. Beste eginkizun batzuk Euskalerrira erakarri naute eta zurekin solasaldi bat egiteko aprobetxatu dut.

GRAZIAN.—Prest naukazu zuri aditzeko, En Grazian de Montferrand. Baiñan, exeri gaitzen (*Exerlekua eskeiñi bizaio.*), exerita lasaiago ta patxada obian mintzatzen baita.

BERTRAND.—Eskarrikasko, Grazian jauna, baiñan... ez derizkiot egoki nire esanberrari andereño auen aintzinean (18).

GRAZIAN.—Alegia, nirekin bakarka mintzatu naiago zenduke...

BERTRAND.—Orixe berbera; nik dakardan jarduna, gizonezkoen artean soilki tratatzeko ohea baiderizkiot.

CATHERINE.—Zure baimenarekin ba-goazkizu, beraz.

(17) Berririk bidali.

(18) Aurrean.

- BERTRAND.—Otoi, barkatu, andereñuok.
- MARI.—Barkatua dago. (*Bijoaz.*)
- GRAZIAN.—Exeri gaitezen (*Exeri bites.*) eta zerorrek esango duzu zerk zakarren nirekin mintzatzera.
- BERTRAND.—Bildur naiz eztela zure atsegiñekoa izanen nire esan-bearra, baiñan gutarteko auzian eskubidez ari naizela uste dut.
- GRAZIAN.—Baldin, eskubidez ari ba'zera, zuzen ari zera eta eztut uste asarrebiderik izanen dugunik.
- BERTRAND.—Orra ba: gutarteko alkar-laguntasun ituna (19) urratzera natorkizu.
- GRAZIAN.—Zure aitarekin egindako alkar laguntasun ituna urratzera? Txundituta uzten nauzu. Ezin sinista nezake orrelakorik, Bertrand. Gure artean eztugu sekula asarrebide txipienik izan.
- BERTRAND.—Egia diñozu.
- GRAZIAN.—Zer du, beraz, zure aitak nire kontra?
- BERTRAND.—Ene aitak, deus ez; il baitzen.
- GRAZIAN.—Zure aita il zela? Enekién ezertxore.
- BERTRAND.—Bai, gaur amabost; eizera ertenda, amilpe batean jausi zen eta il.
- GRAZIAN.—Sentitzen dut; oso benetan sentitzen dut. Zaldun zuzena eta itzekoa baitzen zure aita.
- BERTRAND.—(*Kinismuz.*) Ain zuzena eta itzekoa! Neronek dakit ondotxo! Alabaiña, orain ni nauzu Montferrand'eko jaun eta nagusi bakarra eta eskubide osoan naiz ene aita zenak zurekin egindako tratua urratzeko.
- GRAZIAN.—Eztizut ukatuko. Orain, ordea, galdera bat egin gura nizuke: nirekin tratua urratzea egin al-duzu soilki, ala nire etsaiarekin ene kontra itundu zera?
- BERTRAND.—Enaiz ez zure alde eta ez zure aurka itundu. Ene aita zenak zurekin zeukan alkar-laguntasun tratua Lukuze'ko Baroiarekin egin dut eskubide guziz.
- GRAZIAN.—(*Bere onetik aterata.*) Madarikatua! Ene etsairik makurrarekin!
- BERTRAND.—Ez ote naiz libre nai dutanarekin alkartzeko? Ala, zure komenientziaren begira egon bear dut?
- GRAZIAN.—Egin zenezake nai duzuna, baiñan gaurgero nire etsaigoa billatu duzu. Jakin ezazu: nire etsaiaren adiskidea, ene etsaia da.
- BERTRAND.—Zerorrek billatu duzu gutarteko etsaigoa, ni pake-zurrean etorri bainaiz. Ene aitaren oroipenez zurekin pakean bizi gogo nuke, baiñan, ene oldeari (20) ongi eza'derizkiozu...

(19) Tratua.

(20) Borondateari.

- GRAZIAN.—Lukuze'ko Baroi dollorrarekin alkaturik zauden artean ezin liteke!...
- BERTRAND.—Orduan, gure bizian etsai bearko dugu, Lukuze'ko Baroia'rekin bein betiko alkartzen bainaiz.
- GRAZIAN.—Zer diñozu?
- BERTRAND.—Lukuze'ko jaun Baroiaren alabarekin ezkontzen bainaiz ene aitaren beltzaldia igaro bezain laister.
- GRAZIAN.—(*Berekiko.*) Lukuzetar kasta dollorra! Orain ere makurkeriz irabazi didak jokua, Baroi urdea! Ire alaba ederra Montferrand'go galaiari saldu diok, ene lagunik onena etsai biurtu dakidan.
- BERTRAND.—En Grazian jauna, zure etxean gaur gaberako arrotz ar nazazu egin dizut eskabidea. Ala're arrotzasun legerik bete nai ezpa'duzu, ba-noakizu berealakoan.
- GRAZIAN.—Ez, nire tellatupean zaude eta nire etsairik aundienari ere eztiot ukatuko arrotz legeak agintzen duen arrera. Gurean aphaldu ta lo eginen duzu eta biar goizean ba-zoazke Lukuze'ko zirauntegira angoekin jan-edanetan ospatzera zuen gurenda (21). Baiñan entzun ondo, Bertrand de Montferrand: ene etxeak damaizun babesa utzi orduko, nire etsaietakoa izanen zera.
- JAURECIZAIA.—Bereterretxe jauna emen da.
- GRAZIAN.—Jaunari eskerrak! Urduri bainengon bere zai. Igaro-azi zaiozu. (*Bertrand'i.*) Jauregizaiak lagunduko zaitu ene andrea ta alabarengana. Berak atendituko zaitute jaun onekin nagon artean.
- BERTRAND.—Anitz esker zure adeitasunari, Grazian Gramont jauna. (*Bijoa.*)

III^{gn.} jardunaldia

EN GRAZIAN jauna eta BERETERRETXE

- BERETERRETXE.—Jainkoak dizula arratsaldeon, En Grazian jauna.
- GRAZIAN.—Orobat, Bereterretxe, Berri onik al-dakarrek?
- BERETERRETXE.—Zaharrak berri, esan bearko. Alabaiña, trukea egiteko xehetasunak oro burutu ditugu.
- GRAZIAN.—Pozten nauk. Zenbatean mugatu duzute azkenik truke ori?
- BERETERRETXE.—Berreun florinetan egin dugu tratua.
- GRAZIAN.—Berreun florin? Burutik egin al-zaio orri?
- BERETERRETXE.—Ba-dakit diru-zurrupatze aundia dena, baiñan Otsoa bizirik ateratzeko ortaratu bear izan dut.
- GRAZIAN.—Ongi egin duk. Egia esan, kopuru izugarri orrek zirrara

(21) Victoria. "Garaita" ere esan oi zen, baiñan, "gurenda" bezin ez-ezaguma da.

aundi bat egin zidak, baiñan semea seme duk eta etzaioak diru-
mugarik jarri bear.

BERETERRETXE.—Joan aurretik orrela mintzatu zintzaidan eta ezin
izan dut salbatu mutillaren bizia gutxiagorekin. Gaiñerakoan,
ertzatasunak ematearren, kopuru ori beste diru klasetan ordaindu
dezakegula esan dit, alegia, tornesetan edo santxetetan.

GRAZIAN.—Ez izan diruaren ardurarik, Bereterretxe. Gure mutilla
dirutan kostatzen dena azkeneko xoxerañño pagatuko baiditek. Be-
gia begi truk eta ortza ortzaren truk pagatuko dizkitek beren
zorrak.

BERETERRETXE.—Zure agindupean naukazu, edozertara gertu, Luku-
ze'ko Baroiak eta Musde Arnauton'ek beren zorra ordaindu dezaten.

GRAZIAN.—Milla esker, Bereterretxe. Ire zerbitzuak ez dizkiat ahan-
tzirik eukiko. Eta truke baldintzetan alkar artu al-duzute?

BERETERRETXE.—Bai, ortan ere alkar artu dugu zure baiezkoa baldin
ba'dugu. Ona nola izango den: Ba-dakizunez, Musde Arnauton
Santxo Arhantzeta'z baliatu da truke au egiteko. Santxo Arhan-
tzeta jauna errespetu eta konphiantza guzikoa dugu bi taldekuok,
bai-baitakigu bere pake-naia egi-egiazkoa dela eta bizia ere eman-
nen lukela agramontesen eta Lukuzetarren artean pakea egiñik
ikusteko. Zoritxarrez, ordea, Santxo Arhantzeta'ren asmo zuzen
eta ederra ezin bete diteke, gizon-iltzalle ta traidore oiekin pakea
egitea Jaungoikoa'ren legea lokaztea bailitzake.

GRAZIAN.—Bai, Tristan, arrazoi duk; agramontesok naiago diagu
milla bider bizia galdu deabrukumeok nagusitzen utzi baiñño.

BERETERRETXE.—Mintza gaitezen, ordea, orain truke-baldintzetaz.

GRAZIAN.—Bai, mintza adi.

BERETERRETXE.—Orra, ba; trukea Sorhabil'eko zelaigunean egitea
proposatu du arratseko amabietan.

GRAZIAN.—Zergatik ez egunez?

BERETERRETXE.—Justiziaren beldur delako, berak diñonez. Traiziño-
rik izan ezkeru gure partez, gauak itzulbide errazagoa emango
omen dio.

GRAZIAN.—Baita berak guri traizioen bat egiteko aukera ohea ere.

BERETERRETXE.—Eztago, ordea, trukea egunez egitekotan. Otsoa, bere
ezpataz lenago garbituko omen du.

GRAZIAN.—Madarikatua!

BERETERRETXE.—Alaxen da, baiñan, Otsoa'ren bizia salbatu nai
ba'dugu, eztago beste alderdirik baldintza oietatik igaro baiñño. Ez
bildurtu, ordea, traiziñorik gerta ez dadin neurriak artu baidituz.

GRAZIAN.—Argi ibilli, Bereterretxe; argi ibilli otso madarikatua oiekin.

BERETERRETXE.—Egon trankil, En Grazian jauna. Enegan konphian-
tzarik ba'duzu gauzak ongi aterako baitira.

GRAZIAN.—Bai, Tristan; igan jartzen diat ene uste osoa. I aut, Bere-terretxe'ko seme, ene zahartzaroko zurkaitza.

BERETERRETXE.—Ni zure agindupeko morroi besterik ez nauzu... Entzun, ordea, orain, trukea nola eginen dugun: bi taldeok bat etorri gera En Santxo Arhantzeta aukeratzeko trukea egiteko. Bi taldeok eun urratsetara jarriko gera alkarrengandik. Santxo Arhantzeta'k gure sailletik aterata, berrogeitamar urrats emanen ditu dirua erakarriz. Arnaut Arrokiaga, Santxo'ren adiskide aundia eta ura bezala pakezale zintzoa, Lukuzetarren sailletik aterako da Otsoa'rekin eta gure aldera berrogeitamar urrats eginen dituzte. Bi taldeen erdibidean, ots, berrogeitamar urratsetara trukea eginen da. Santxo Arhantzeta'k biziarekin erantzungo du Lukuzetarren aintzinean eta bere adiskideak, ots, Arnaut Arrokiaga'k, gure aintzinean Otsoa'ren biziaz.

GRAZIAN.—Ongi derizkiot, Tristan, txit ongi. Santxo Arhantzeta'gan uste osoa zeukat. Ori duk gizona, gizonik ba'da! Bere probetxurako deus eskatu gabe bere bizia orrela arriskatzeko!

BERETERRETXE.—Bai, geroak esan beza gizon oni Euskalerrria'k zor diona. Gure aldetik ziur egon diteke traiziozko gezirik sistatuko etzaiona. Baiñan Lukuzetarrak on egiña esker txarrez ordaintzen dute. Orduan, onesten duzu Lukuzetarrakin egindako tratua?

GRAZIAN.—Bai, onesten diat, batez ere ire eskuetan dagolarik. Baiñan, erne ibilli traidore kasta orrekin. Salkeririk somatzen ba'duzte Lukuzetarren artean, ez zalantzik egin zuen geziak jaurtizten. Bereterretxe, entzun ongi: ik daukak erantzunbearra Otsoa'ren, Santxo Arhantzeta'ren eta Arnaut Arrokiaga'ren biziaz.

BERETERRETXE.—Entzun dut, jauna.

GRAZIAN.—Bertrand de Montferrand'ekin zeukat egonbearra orain. Mari Beltxa ikusten ba'diat, esango zioat iri laguntasuna egitera etortzeko.

BERETERRETXE.—Milla esker, Grazian jauna zure adeitasunari. (*Bijoa Grazian.*)

IV^ogn. jardunaldia

TRISTAN BERETERRETXE ta MARI BELTXA

(*Une batean bakarrik egon bedi Bereterretxe Mari Beltxa etorri-zai.*)

MARI.—(*Sartuz.*) Arratsaldeon, Tristan. Ibillaldi ona egin al duzu?

BERETERRETXE.—(*Matrail bakoitzean muin maitekor bat emanaz.*)

Jaungoikoa'ri eskerrak oso ederki ibilli gera.

MARI.—Ni bildurrez egon nauzu, bada.

BERETERRETXE.—Ulertzen dizut, Mari Beltxa, otsokume oiekin ez-paita phiatzerik. Baiñan, ortzak erakusten ezpa'dizkiegu, gainez eginen digute.

MARI.—Ta, zer berri dakarzu? Otsoa nola dago?

BERETERRETXE.—Osasunez ongi, Jaungoikoa'ri eskerrak. Nik neuk eztut ikusi, baiño En Santxo Arhantzeta berarekin egona da ta berak esanik dakit. Oraintxen mintzatu naiz zure aitarekin Luku-zetar doillorkumeak Otsoa'ren truk eskatzen duten diruaz eta trukea egiteko gora-beraz eta zertzeladaz. Bearrik, zure aita akort dago nik Lukuzetarrakin egindako tratu ta erabakiaz.

MARI.—Au poza ematen didazu zure itzekin. Eztakizu nolako axanpak estutzen gaituen, Otsoa basapizti oien mendean dagon ezkeru.

BERETERRETXE.—Lasaitu zaitez, bada, Mari Beltxa, laister gure artean izanen baitugu.

MARI.—(*Pozaren-pozez bere senargaia besarkatuz.*) Zuri eskerrak, Tristan. Gureganako agertu duzun leialtasuna urretan ezin ordaindu liteke.

BERETERRETXE.—Ez, Mari-Beltxa, ni egiten ari naizena beste edonork berdin eginen bailuke. Ni zure aitaren zerbitzuan nago ta nire eginberrarekin bete besterik eztut egiten... Baiñan, nik ere beste galderatxo bat egin gura nizuke, Mari-Beltxa. Mintzatu al-zera zure gurasoeekin gure... zeraz?

MARI.—A, bai, ta aitatxo batez ere izugarri poztu zen.

BERETERRETXE.—(*Pozez zoratuta.*) Bai zera!

MARI.—Zutaz oso arro dago ta zu semetzat artzea beretzat ohore aundia omen da.

BERETERRETXE.—Beraz, baimena ba'dugu?

MARI.—Oso-osoa.

BERETERRETXE.—(*Andregaiia tinka-tinka estutus.*) Zorionean gaituzu, Mari Beltxa.

MARI.—Zoriontasun bete-betea, Tristan. Zer derizkiozu, or, armario ortan, daukaten ardo-goxo batekin ospatuko ba'genu gertakizun eder au?

BERETERRETXE.—Txit ederki. Atera itzazu kopa bi eta bion zoriongarri topa eginen dugu. (*Mari-Beltxa'k atera bitza armariotik botilla bat ardo-goxo ta kopa bi. Serbitu ondoren, kopak alkar jo bitzate eta oi u egin bezate batera.*)

BIK.—Topa! Gure zoriongarri! (*Kopak ustutzen dituzten artean jarrai bezate alkar-izketan.*)

BERETERRETXE.—Beraz, amaren gogokoa baiña aitaren gogokoa obeto nauzu?

MARI.—Baiki.

BERETERRETXE.—Ez ote nau zuen mailleko irizten?

MARI.—Ba-da zerbait ortatik, gure ama bere leñargitasunari oso goi-iritzirik baitago. Baiñan, ba-da beste zerbait ere, Roger deritzan bere iloba bat baitzuen niretzat begiz jota.

BERETERRETXE.—Gaskoina, noski?

MARI.—Baiki, ene ama gaskoina baita lau aldetatik.

BERETERRETXE.—Obea duzu euskalduna, Mari-Beltxa.

MARI.—Eta euskaldunetan zu!

BERETERRETXE.—Baiñan ortarako saiatu egin bear dut, zure merezigarri izan nadin.

MARI.—Maite zaitudan ezkeroz ene merezigarri zera. Alabaiña, Otsoa bizirik ba'dakarzu, ama ere zure alde irabaziko duzu.

BERETERRETXE.—Ortaz ziur egon, lenago galduko baitut bizia neronek, Otsoa'rena galtzen utzi baiño.

MARI.—Ots, Tristan; aita etorri dator beste jaun batekin. Bere abotsa garbi dantzut (22).

V'gn. jardunaldia

Lengoak, EN GRAZIAN eta SANTXO ARHANTZETA

GRAZIAN.—(*Santxo'ri soilki.*) Gure gazteak eztute betarik galtzen.

SANTXO.—Bikote jatorra, Grazian.

GRAZIAN.—Bai, orixe; ene zahartzaroaren pozgarri izanen al-dira!

SANTXO.—Euren biotzak ortarako asmotan dirudite.

GRAZIAN.—Ala biz. (*Alabari.*) Mari-Beltxa, sentitzen dut benetan zuen alkar-izketa gozoa urratu bearra, baiña Santxo Arhantzeta jaunak Tristan'ekin eta nirekin bakarka itz egin nai luke.

MARI.—Ulertzen dizut. Ba-noakizute ta mintzatu patxadan. (*Bijoa.*)

GRAZIAN.—Zer berri, Santxo?

SANTXO.—Txarrak berri.

BERETERRETXE.—Ez al-dira ain txarrak izanen!

SANTXO.—Ain txarrak, ain beltzak... Nola aditzen eman ere eztakit.

GRAZIAN.—Dena den, mintza zaitez azkar eta garbi, baiñan ez gaitzazu estuasun ontan eduki.

SANTXO.—Orra, ba: Musde Arnauton'ek zure semea il du.

GRAZIAN.—Il duela? Madarikatua!

BERETERRETXE.—Baiñan, ori ezin liteke. Trukea egiteko bearrekoa du mutilla bizirik idukitzea.

SANTXO.—Bearrekoa luke, baiñan, bere asarre-irakiñari ezin eutsirik, bere eskuz il du, nai zituzkean albisteak eman eztizkiolako.

GRAZIAN.—Baiñan, noiz eta nola jakin duzu ori?

(22) Entzuten dut.

SANTXO.—Gaur goizean jakin dut eta jakin bezain laister zaldia presta-erazi diot ene ezkutariari eta zuregana eldu naiz.

BERETERRETXE.—Berriri diñozut ori ezin litekela. Lenago ez al-zen-duen zerorrek morroillopean bizirik ikusi?

SANTXO.—Bai, neronek ikusi nuen. Begiak zapi batez estalirik eraman ninduten nire etxetik, nora neramatan igarri ez nezaion; baiñan, zegoen tokian zegoela, bizirik eta osasuntsu zegoen.

BERETERRETXE.—Eta orain ilda ikusi al-duzu?

SANTXO.—Ez, ez dut ikusi, baiñan ikusi duenak esan dit.

GRAZIAN.—Eta nork ikusi du?

SANTXO.—Arrituko zerate. Bere menpeko arranbelari batek, Petiri Santz Altzai'koak.

GRAZIAN.—Eta Petiri Santz'ek nola esan dizaizuke Musde Arnauton'en gudari-taldekoa ba'da?

BERETERRETXE.—Ez ote da au Musde Arnauton'en nahaste berri bat diru geiago ateratzeko edo nik al-dakit zertarako?

SANTXO.—Ez, ez, ezta orrelakorik. Petiri Santz'ek ezin eraman zuen Musde Arnauton'en zitalkeri ta ankerkeria. Bein, bidegabe gogor bat egin omen zion. Onela izan omen zen: Bere taldeko arranbelari batek, tabernan jokoan ari zirela sastakaiaz (23) eraso omen zion, Petiri'k tranpa egin zion aitzekian. Petiri Santz'ek, ordea, jokoak garbi garbi irabazi omen zion eta jokoarekin diru mordoska galanta; ingurukoek ala egin omen zuten testigutza. Ondikotz, ardoak berotu xamarrik zeuden bi mutillak eta bereala puñalak atera zituzten. Borrokan, bere burua aldeztu bearrez, Petiri Santz'ek bere laguna zauritu zuen eta ilko zukean, Musde Arnauton une artan sartu izan ezpa'litz ardanegian eta biak bakandu-azi. Musde Arnauton'ek zauritutakoa oso begiko zizun eta Petiri Santz, osterara, berak diñonez, ezin begiz ikusia. Musde Arnauton'ek bere bi menpekoekin justizia onela egin zuen: zauritua libre utzi eta Petiri Santz urtebeteko epean gaztelu bateko kalabozo zahar batean sartu eta bitarte ontan goseak eta ziegaren ezeak ondatzen eduki asegarri bakartzat txerri-jana ematen ziotelarik. Orduan zin egin omen zuen Petiri'k Musde Arnauton'ez mendekatzea (24). Salakizun au bere aurkako lenengo egitekoa omen du, baiña luzaro gabe bere arranbelarekin gorputza alderik-alde pasako omen dio.

BERETERRETXE.—Guztiori egia baldin ba'da mesede aundia dugu.

GRAZIAN.—Ezta dudarik. Gure etsaien artean adiskide bat eukitzeak asko balio digu. Tristan, delako Petiri Santz'en adiskidetasuna billatu bear dugu.

(23) Puñal.

(24) Apentzea, bengatzea.

- BERETERRETXE.—Orretan pentsatzen ari nintzen neroni ere. Nun edo nundik urbilduko natzaio.
- SANTXO.—Petiri Santz'en esanak egizatzen dituen beste zertxobait ere ba-da. Alegia, trukea gauez egiteko arrazoirik nagusiena Otsoa bizirik ez eukitzea omen da. Zure semearen orde, onen antzeko beste mutil bat eraman bear omen dute ta, noski, gauaren illunarekin etziñakete oartuko mutilla zuen artean eta dirua beren eskuetan euki arte. Gau illunaren babesean, berriz, berealaxe sakanbanatu ta aienatuko lirake.
- BERETERRETXE.—Ezta gaizki pentsatua, baiña ortarako Arnaut Arrokiaga'k joko ortara etorri bearko luke.
- SANTXO.—Arnaut Arrokiaga preso artzeko asmotan dira ta onen papera beretako gizonen batek eginen luke. Gauaren illuna guztiontarako lagungarri zaie.
- GRAZIAN.—Entzun ondo, En Santxo. Zuk diñozuna egia baldin ba'da, Musde Anauton'ek nire semea il baldin ba'du, zin dagizut ene etxean arrotz daukaten zaldun gaztea neronek ilko dutela.
- SANTXO.—Ori ezin dezakezu egin, En Grazian. Etzaizu zillegi!
- GRAZIAN.—Etzait zillegi, baiñan eginen dut, bai, alajainkoa!
- SANTXO.—Zure arrotza da, zure etxe babesean daukazu!
- GRAZIAN.—Eta Otsoa nire semea da, nire zaiñietako odola!
- BERETERRETXE.—Baiñan Bertrand de Montferrand ezta zure semearen iltzallea.
- GRAZIAN.—Bai, ordea, iltzallearen adiskide.
- BERETERRETXE.—Barkatu, En Grazian Gramont, baiñan ezta gauza berdiña. Gaiñera, En Santxo Arhantzeta'k esan dizunez, En Bertrand zure tellapeko dugu eta Euskalerrria'n eta zaldun artean batez ere gauza sakratua da etxe-babesa.
- GRAZIAN.—Arroztasun usarioak eta tellape-babesak amaitu dira niretzat. Gure etsaiak errespeturik eta kristau-legerik ezagutzen ezpa'dute guretzat, guk ere eztugu ezagutuko berentzat. Begia begi truk, ortza ortzaren truk!
- SANTXO.—Jaungoikoa'k ere neurri berberarekin neurtuko zaitu, En Grazian.
- GRAZIAN.—Inphernuan ondatu nazala! Baiñan enaiz geldituko mendekuaren gozoa xurgatu gabe! (*Bereterretxe'ri.*) Bereterretxe! Ekar zazu En Bertran de Montferrand zalduna onera. Gertatzen dena esango diot eta nire semearen berri ziur jakin arte gazteluan preso geldituko da. Lukuzetarren adiskidetasuna maiteago zuen gurea baiño. Bejondeiola! Ondotxo damutuko zaio aurki, eta erre-gu egin dezaiola Jaungoikoa'ri Otsoa bizirik egon dadin...
- SANTXO.—En Grazian: ni enaiz onera etorri gerra jartzera, pakearen alde baizik.

GRAZIAN.—Zaude ixilik zure pakearekin, gaiñerakoan Bertrand'ekin batean ilko baitzaitut!

SANTXO.—Ori al-da zure esker ona?

GRAZIAN.—(*Damuturik.*) Barkatu, En Santxo, baiñan zuk eztakizu seme bakarra galtzearen oiñazea zernolakoa den. (*Bereterretxe'ri.*) Tristan, ua eta ekartzak arrotza.

BERETERRETXE.—Bereala, jauna. (*Joateko mugimendua egin beza.*)

SANTXO.—Zaude pixkabat, Bereterretxe, nik ere joan bear baitut Grazian jaunaren baimenarekin.

GRAZIAN.—Ba'zoazke nai dezazunean, Santxo Arhantzeta jauna, eta esker anitz zure zintzotasunagatik. Ala're, gelditu nai ba'duzu, Bertrand'ekin izanen dutan solasaren testigu izan ziñezke.

SANTXO.—Ez, nik eztut gizon orrekin zer ikusirik eta egitekorik ere ez, beraz, Berarekin gizonki ta kristauki portatu zaitzela da ene eskabide bakarra.

GRAZIAN.—Esaten errazago da egiten baiño... Nire aldetik besterik dizut esanbearra, alegia, gaur arratsean ene maikide ta tellapeko izaten ohore aundia izanen dutala.

SANTXO.—Zure etxe-eskeintza pozik onartzen dut, bada, onezkero berandu baita gureru abiatzeko.

GRAZIAN.—Geroarte, bada.

SANTXO.—Bai, geroarte. (*Bijoaz Santxo Arhantzeta ta Bereterretxe.*)

VI gn. jardunaldia

GRAZIAN GRAMONT, BERTRAND eta BERETERRETXE

(*Bertrand de Montferrand aurretik eta Bereterretxe atzetik sartu bites.*)

GRAZIAN.—Aintzina, En Bertrand jauna. Otoi, exeri zaitetz.

BERTRAND.—Eskarrikasko, zutik ere ongi bainago.

GRAZIAN.—Zuk nai dezazun bezala. Albiste beltzak dizkizut eman bearrak. Otsoa ene seme bakarra Lukuzetar zure adiskideak ilberri dute.

BERTRAND.—Iturri garbitik al-dakizu?

GRAZIAN.—Nik eztut ur arretik edaten.

BERTRAND.—Sentitzen dut, bada, benetan.

GRAZIAN.—Gezurra! Eztuzu deus ere sentitzen! Aitzitik: poztu egiten zera zure baitan. Bildurrak bakarrik esan-erazten dizkizu itz oiek.

BERTRAND.—Iraintzen nauzu, En Grazian jauna. Gogora zaitetz zure tellapeko nauzula.

GRAZIAN.—Une au ezkerro etzera nire tellapeko, nire mendeko preso bat baizik.

- BERTRAND.—Zalduntasun-usarioak ankapean artu nai al-dituzu? Zaldun eta zure tellapeko nauzun aldetik bidegabe onen kontra oiudagit.
- GRAZIAN.—Egin nai ba'duzu. Alperrik ari zera. Lukuzetarrek kunplizten eztituzten zaldungo-legeak guk kunpli ditzagula nai al-duzute?
- BERTRAND.—Eriotza orretan ezut parterik. Errugabe naiz. Utz nazazu, beraz, zaldunkiro zure tellapetik ertetzen.
- GRAZIAN.—Ene semea ere errugabe zen eta etzen atera. Zu ere etzera aterako.
- BERETERRETXE.—(*Bertrand'i.*) Eman zure ezpata Olhaibi'ko etxeko jaunari.
- BERTRAND.—Lenago il nire buruaren jabetasuna galdu baiño.
- BERETERRETXE.—Orduan, nirekin borrokatu bearko duzu. (*Ezpata zorrotik atereaz.*) Atera zure ezpata zorrotik eta borroka gaitzen il ala bizi.
- BERTRAND.—(*Ezpata atereaz.*) Gertu nago.
- BERETERRETXE.—Ekin, bada! (*Bi gazteak ekin bezaio borrokari. Gora-bera aundi-xamarrek ibilli bitsate beren borrokaldian, batzuetan nausitasuna Bereterretxe'k duela ta bestetan Bertrand'ek. Azkenean, ziara gaillendurik, gela-irutxur bateraiño gibel-erazi beza Bereterretxe'k bere etsaia ta ezpataz zauritu beza. En Bertrand Montferrand lurtean jausi bedi odolustutzen delarik.*)
- BERTRAND.—(*Ezpatak sistatzen dion unean oiñaze oju egin beza.*) Otx!...
- BERETERRETXE.—Ematen egiten duzu?
- BERTRAND.—Bai, egiten dut.
- BERTRAND.—(*Eman bezaio.*) Tori... (*Odolustutzen ari dela oartzen da eta izututa gaineratzen du.*) eta orde, otoi, ekarri aitortzalle bat aita-iltzalle onentzat...
- BERETERRETXE.—Zer diñozu? Zeu aita-iltzalle?
- BERTRAND.—Bai, Jaungoikoa'ren justizia ene gain erori da... Apaiz bat, apaiz bat, azken arnasa eman baiño len...
- GRAZIAN.—Jaungoiko maitea! Ene begiak ez tute ikusi eta nire belarriak entzun ere ez alakorik. Baiñan nola il duzu zerroren aita?
- BERTRAND.—Lukuze'ko Baroiaren alaba Yoana'k zoraturik nindun burua galtzeraiño eta ene etsialdiaz baliaturik, delako Baroiak...
- GRAZIAN.—Aski da, ez jarraitu, En Bertrand de Montferrand... Oraintzen ulertu dut oso-osorik Lukuze'ko Baroiaren dollorkeria.
- BERETERRETXE.—Grazian jauna: Bertrand de Montferrand zalduna odol-ustutzen ari da, Zauria sendatu bear zaio ta oean sartu.
- GRAZIAN.—Bai, datorrela jauregizaia.
- BERETERRETXE.—(*Atera urbilduz eta oju egiñaz.*) Gillento! Ator aguro!

GRAZIAN.—Artu dezagun bion artean zauritua eta eraman dezagun oatze batera. (*Bereterretxe'k artu beza Bertrand sorbaldatik eta Grazian'ek anketatik eta atera bezate, bidean odol xirripa bat utziaz. Ateratzen diren unean morroi-nagusia azaldu bedi.*)

JAUREGIZAIA.—(*Izututa.*) Zer da, jauna?

BERETERRETXE.—Ua antxintxika zaldi-zaiarengana eta esaioak apaiza eta sendagillea ekartzeko aguro, gurean zaldun bat iltzer dagola-ta.

JAUREGIZAIA.—Ba-nua, jauna.

GRAZIAN.—Abil azkar. (*Beste morroi bat datorrela ikusirik, esan bezaio oni:*) Ots, Eñaut, lagundu zaiok Tristan jaunari zaldun au oatzero eramaten. (*Eñaut'ek zauritua eldu bezain laister, Grazian Gramont berriz ore agertokian sartu bedi.*)

VII^{gn.} jardunaldia

EN GRAZIAN GRAMONT, bakarrik

GRAZIAN.—Musde Arnauton deabrukume madarikatua! Ik ekarri duk zorigaitz au guztia, ik daukak ondamendi onen erantzunbearra! I ez aiz Jaungoikoa'ren apaiz, Satan'en apaiz nagusi baiño! Oraindik, ordea, Jaungoikoa'k nai ba'du, eta ala nai dezala!, nire atzaparretan erori bear duk eta aia bezala txex-axe eginen aut. Lukuze'ko Baroi urdeak, berriz, tornes lodi ta ditzirakorrak atera barko dizkik Bertrand bere adiskidea libre ikusi nai ba'dik eta bestela, oraingo ontatik onik ateratzen ba'duk, Musde Arnauton'ek ene semea bezala, nire gaztelu-torreko ziegan odolustuko diat. Lukuzetar kasta makur onekin amaitzeko garaia eldu da. Bereterretxe zangarra enekin daukatarik ez nauk iñoren bildur Bai, Tristan, ik moztuko dituk ziraun oien lepoak bana-bana... Musde Arnauton, Lukuze'ko Baroia, Leirin'go Jaun Kuntia, zuek bai, bildur zaitzte! Zuen egunak mugaturik daude gaurgero! Tristan Bereterretxe: i aiz, galdutako semearen orde z Jaungoikoa'k ene kontso-lagarri emandako seme berria, ene etsaietaz mendeka adin. Ik ekarriko didak ondorena Mari-Beltxa'rekin ezkondurik eta zuek izanen zerate agramontes leial onen pozkarri bere zahartzaroan.

VIII^{gn.} jardunaldia

GRAZIAN GRAMONT eta BERETERRETXE

GRAZIAN.—Nola zio mutilla?

BERETERRETXE.—Eztu ematen zauri sakona denik, Alegiñak egin ditut il-zauririk ez egiten eta nik uste ontatik aterako dela.

GRAZIAN.—Nun dik zauria?

BERETERRETXE.—Ezkerreko saietsean, Odol-jario aundi-xamarra izan du baiñan, ene ustez, aurki geldi-eraziko diote. Zure andrea ta alaba ari dira sendaketan.

GRAZIAN.—Bapo zio! Ni ziraunkume orri bizia kendu naian eta emaztea ta alaba il ez dadin sendatzen ari.

BERETERRETXE.—Eztut uste, ordea, En Bertrand zure kontrako gaiztoz aritu denik. Aditu diozunez, amodio itxu batek eragin dio ortara.

GRAZIAN.—Baiñan, berari adituta zekiagu ere aita-iltzalle dela ta zailantzik eztuk ogen orregatik ilgarri dela. Izan ere, aita-iltzalle den semea pizti nardagarri ta iguingarri bat besterik eztuk.

BERETERRETXE.—Ori ala da. Alderdi ortatik eztu bizirik merezi.

GRAZIAN.—Alabaiña, alderdi orrek, amorrua baiño errukia eragiten zidak geiago. Lukuze'ko Baroi makurra izan duk orain ere azpisuge aritu dena. Bertrand'en bere alabaganako itxumena noraiño-koa zen igarri ziokeen orduko, etziken dudarik egin sasikume orrek bere alabaren truk enekin urratu-aztea eta Montferrand zaharra joku ortara makurtu etzenean, semeak ezizen beste alderdirik izan aitari bizia kendu baiño.

BERETERRETXE.—Eriotza urbil ikusi duelako aitortu du bere pekatu izugarria, gaiñerakoan elitzake sekula jakingo bere dollorkeria-
ren berri.

GRAZIAN.—Jaungoikoa'k bere esku ahaltsuaren bitartez modurik arri-garrienaz azaleratzen dizkik ilketarik ezkutuenak. Ez likek pentsatuko Bertrand'ek bere aboz aitortu ta jakin-erazi bear zuenik eriotza iguingarri au. Orrelakoak izaten dituk Jaungoikoa'ren bide ezkutua. Bertrand gaztea nire eskuetan jarri dik bere pekatu ikaragarria oso-osorik xurga dezan eta En Grazian Gramont'ek eztik dudarik izanen Jaungoikoa'ren gogoko justizia egiten.

BERETERRETXE.—Bertrand de Montferrand bere aitaren eriotzagatik ilgarri dela ezin uka diteke.

GRAZIAN.—Baiñan, eriotza orregatik ezpalitz ere, ilgarri ukek. Ene semeak Musde Arnauton'en atzaparretan erori delako il bearra ba'ziken. Bertrand'ek ere il bear dik ene atzaparretan erori delako. Eriotzari eriotzez erantzuten ezpa'zio kagu ater-gabeko gudu onetan, gu, gure senide, emazte, guraso ta aurrak Lukuzetarren oinpean deuseztuko gaituk.

BERETERRETXE.—Ortan ere arrazoi duzu, En Grazian jauna, eta lenda-
nik ba-dakizu, otso madarikatu oien aurka borrokatzeko zure agindupean naukazula.

GRAZIAN.—Ortaz itz egin nai nikan, Tristan. Lukuzetarren aurka erabateko borrokari ekin bear zioagu.

- BERETERRETXE.—Lenbailen, gaiñera.
- GRAZIAN.—Aurren-aurrena nire seme-iltzalea bizirik edo illotzik ekarri bear didak. Bizirik obe, orrela neronek kenduko baizioat bizia ene eskuz.
- BERETERRETXE.—Ezta gauza erreza erbiñude ori nondik-nora dabillen jakiten, baiñan alegiñak eginen ditugu.
- GRAZIAN.—Ba-dakik, aren urratsai jarraitzeko zelatari jatorrak baditugula. Omizepe'ko Gartxot'ekin egotea komeni litzaikek.
- BERETERRETXE.—Egonen naiz berarekin. Baiñan, ba-dut beste asmo bat ene ustez ohea.
- GRAZIAN.—Bai zera!
- BERETERRETXE.—Ez al-diozu entzun arestian Santxo Arhantzeta'ri, apaiz-gudariak ba-duela bere taldean arranbelari bat, bere nagusiaz mendekatzea zin egiña daukana?
- GRAZIAN.—Aftazoi duk, Tristan. Oker ezpa'natxegok, Petiri Santz duela izena esan dik, Ezagutzen al-duk?
- BERETERRETXE.—Ez, nik eztut ezagutzen, baiñan berarekin artu-emanen jartzeko bidea arkituko dugu Santxo Arhantzeta'z baliatu gabe.
- GRAZIAN.—Eta zergatik ez Santxo'z baliaturik?
- BERETERRETXE.—Ene ustez, gizonaren sentimentuak baliotasun aundi bat dauka eta elitzake bidezkoa ainbeste zor diogun gizon zuzen orri bere borondatearen aurka jokatu-aztea.
- GRAZIAN.—Eta borondatez egiten baldin ba'dik?
- BERETERRETXE.—Eztu eginen. Gure artean pakea jartzeko edozer gauza egingo du, baiñan gerra pizteko urrats bat eman baiño naiago luke bertan il. Etzaitetz, ordea, orregatik kezkatu, Grazian jauna. Santxo Arhantzeta'k, naigabe bada ere, esan digu nor den gure gizona eta nik laister jakingo dut bere berri, artu-emanen jartzeko.
- GRAZIAN.—Tristan, etzekiat nola eskertu nigatik egiten ari aizen guztia.
- BERETERRETXE.—Oraindik utsa besterik eztut egin. Musde Arnauton kateturik ekartzen dizutenean, ordea, enetzako ditekean mesederik aundiena eskatzen ausartuko natzaizu.
- GRAZIAN.—(*Zerbait somatus.*) Mesede ori irixteko eztuk Musde Arnauton ekarri-zai egon bearrik. Biotz-biotzez oraintxen ematen diat.
- BERETERRETXE.—Mari Beltxa?
- GRAZIAN.—Mari Beltxa ene alaba bakarra.
- BERETERRETXE.—(*Grazian'engana urbilduz.*) Aita!
- GRAZIAN.—(*Lastanduz.*) Seme!

IX'gn. jardunaldia

CATHERINE, MARI BELTXA, SANTXO ARHANTZETA eta lengoak.

GRAZIAN.—Nola dago Montferrand'go zalduna?

CATHERINE.—Obeki dijoa. Zauria sendatu diogu ta odol-jarioa gelditu. Orain lo gozo batean gelditu da.

SANTXO.—Onik aterako al-da!

MARI.—Aterako da, ezpaitu zauri sakona.

BERETERRETXE.—Gure il ala bizi artan eriotzez ez jotzeko alegiñak egin nituen, ezpai'nuen uste etxean atotsitako zalduna iltzeko eskubidean nintzanik.

SANTXO.—Iñoiz eztauka gizonak lagun-urkoa iltzeko eskubiderik. Jaungoikoa da soilki biziaren jabe bakarra. Bera da bizi-emallea ta berari bakarrik dagokio kentzea.

CATHERINE.—(*Senarrari.*) Santxo Arhantzeta jaunak arrazoi daukala derizkiot. Grazian, zaldun gazte oni barkatu egin bear zenioke.

SANTXO.—Nik ere eskabide berbera egiten dizut.

MARI.—Nik ere libre utziko nuke, aita.

GRAZIAN.—Zer da au? Danok nire kontra al-zerate?

SANTXO.—Zure kontra ez, Grazian, Bertrand'en eskubidearen alde baizik...

GRAZIAN.—(*Ebakiz.*) Zer eskubide euki lezake aita-iltzalle batek?

CATHERINE.—Nor da aita-iltzalle?

GRAZIAN.—Zuei ain begiko egin zaizuten ziraunkume ori.

SANTXO.—Nola dakizu ori?

GRAZIAN.—Ja, ja, ja! Nola dakiten? Berak il-zorian aitortuta. Ezpata-joku bitartean emen izan ba'ziñate, zerok aditu ahal izanen zenioten Bereterretxe'k eta nik bezain ongi.

SANTXO.—(*Bereterretxe'ri.*) Egia al-da ori?

BERETERRETXE.—Egi-egia.

MARI eta CATHERINE.—Ene! (*Catherine'k bakarrik.*) Jaungoikoa'k gorde gaitzala! (*Mari Beltxa'k.*) Aditzeko guziak eztitugu aditu!

GRAZIAN.—(*Garaikor.*) Orain zer diñozu, Santxo Arhantzeta jauna?

SANTXO.—Oroi zaitez zure etxearen babesa eskeiñi diozula eta zuk zure zaldun itza janaz preso artu duzu.

GRAZIAN.—Baiñan ez al-duzu aditu aita-iltzalle makur bat dela?

SANTXO.—Ori ezta zuri dagokizun auzia. Arlo ori justiziaren barrutikoa da; arek epaitu beza.

GRAZIAN.—Jaungoikoarren, zaude ixilik, Arhantzeta, askotan pentsatzen baitut saltzalle dollor bat ez ote zeran!

SANTXO.—Egia esaten duena ezta saltzalle. Egiak askotan erre egiten

- gaitu, baiñan alaz ere maiteago bekigu egi erregarria, gezur gozagarria baiño.
- GRAZIAN.—Errazago da esaten, egiten baiño. Zuek guztiok oso bar-kaberek zerate, baiñan nola erakutsi bear dizkiet ortzak Lukuzetarrai ene semearen eriotza mendekatzen ezpa'dut?
- BERETERRETXE.—Nik emanen dizut zure semeaz mendekatzeko aukera. Zure semearen iltzalea eskuratuko dizut nik egun asko baiño len.
- GRAZIAN.—Aditzen duzute jaun-andreak Bereterretxe'k diñotana? Orra ba, entzun ondo danok: Bereterretxe'k bere itza betetzen ba'du, Bertrand de Montferrand zalduna libre utziko dut. Areago: nire itza betetzen ezpa'dut, madarikatua ta loitua izan bedi ene izena eternitateko. Zer diñozu orain Santxo Arhantzeta?
- SANTXO.—Zure azal gogor orren azpian biotz biguin eta barkabera bat ba-dela.
- GRAZIAN.—Eta zuek, emazte ta alaba?
- CATHERINE.—Zu bezalako senartxorik ezta la beste bat munduan.
- MARI.—Eta zu bezalako aitatxorik are gutxiago.
- GRAZIAN.—Eta ik zer diñok, Bereterretxe, ene seme laztan orrek?
- BERETERRETXE.—Auzi onetan bide zuzena aukeratu duzula eta munduan gizon zuzen eta onik baldin ba'da, Santxo Arhantzeta jauna dela.
- MARI.—Egia ori, Tristan. (*Atsaldi bat artuaz oiu egin beza.*) Gora En Santxo Arhantzeta zaldun pakezalea!
- DANOK.—Gora!
- SANTXO.—(*Apal eta lotsati.*) Jaun-andreak, lotsa-arazten nauzute, ezpainaiz iñolaz ere laudorio oien merezigarri.
- GRAZIAN.—Bai, Santxo, gorespen oiek eta geiago merezi dituzu zure lan ederragatik eta gaiñera barkapena eskatu nai dizut nire itz iraingarriagatik.
- SANTXO.—Zure iraiñak sutu-aldi baten semeak izan dira soilki. Beraz, barkatua dago, biotz-biotzez barkatua.
- GRAZIAN.—Orain, jaun-andreak, Santxo Arhantzeta jaunarekin onezkoak egin ditugularik, gertakizun aundi bat azaldu bear dizutet danoi: Tristan Bereterretxe'k gure alaba Mari-Beltxa eskatu ditala emaztetzat eta nik poz-pozik ematen diotala, ene andretxoak ortarako baimenik ematen ba'dit beintzat.
- CATHERINE.—(*Pharrez.*) Senar duenak jaun du. Zertarako, beraz, ene baimena?
- GRAZIAN.—(*Mari Beltxa'ri ta Tristan'i begiak zorrozuz.*) Gazteak, alkar laztandu ezazute maiteki (*Berak alkartu ta laztan-erazi bitza bi gaste lotsatiak.*) eta ospatu dezagun gertakizun zoragarri au edaririk onenakin eta janaririk bikaiñenakin. (*Emazteari.*) Etxe-

koandre, atera gure ardorik zaharrenak eta edaririk goxuenak eta poztu gaitezen, eztaï-eguna urbil baitago.

SANTXO.—(*Lastandurik dauden gasteak siñalatu.*) Jaungoikoa'k nai dezala, orain gazte auek bezala, gartsuki ta maiteki, Euskalerrri gaixo ontako bi etsaitaldeak tinka-tinka lastantzea. Orduan, euskaldun-biotzak poztu bitez, zitalkeriak eta makurkeriak menderatutako Euskalerrria garaïkor zutituko baita. Gutarteko norkeri ta ezin ikusiak baztertzen ditugunean eta Euskalduntasuna bakarrik ederresten eta maitatzen ikasi dezagunean izanen baitu Euskalerrria'k bere EZTEI-EGUNA.

O I A L A

III'GN. EKITALDIA

Bustanobi jauregiko etxe-ataria. Bigarren ekitalditik amabostaldi bat da igarorik ortxe-antxe. Goizaldia

I'go. jardunaldia

Aurrena PETIRI SANTZ bakarrik. Gero, NESKAMEA

PETIRI.—Auxen da, noski, Bustanobi jauregia, Bereterretxe'ren lengusu egiten den Gartxot jaun zaldunaren egoitza. Bereterretxe'k esan zidan bizpairu egun auetan emen egonen zela, En Grazian Gramont bere phamiliarekin bolara bat pasatzen emen baitago aspalditxoan. Izan ere, Bustanobitarrak Bereterretxe'ren aide dira batetik eta Grazian Gramont'enak bestetik. Jaungoikoa'k nai dezala Bereterretxe bere osabaren jauregi onetan egotea, bestela, ezpaitugu arkituko berriz olako okasiñorik. Jo dezagun atea. (*Jo beza aldaba.*) Agur, Maria!

NESKAMEA.—(*Barrutik.*) Graziaz betea. Nor zaitugu?

PETIRI.—Bereterretxe'n laguna nauzu. Ez beldur izan eta ideki atea.

NESKAMEA.—(*Atea ideki.*) Zure arpegia etzait ezagun. Nor zaitut?

PETIRI.—Ez bekizu orren ajolarik. Berak ba-daki nor naizen eta aski da. Etxean al-da?

NESKAMEA.—Bai, jauna; noren partez esan bear diot?

PETIRI.—Petiri Santz Altzai'koa emen dela esaiozu eta egiñalean etortzeko.

NESKAMEA.—Zu Lukuzetarra ez al-zera?

- PETIRI.—Ala naiz, baiñan ala ta guziz ere Bereterretxe'ren laguna. Esaziozu aguro etortzeko eztagola betarik galtzeko-ta.
- NEKAMEA.—Esango diot, baiñan, otoi, zaude kanpoan, zuek etzerate phiatzekoak-eta. (*Atea itxi beza.*)
- PETIRI.—(*Atekada ostein.*) Etxean zertan sarturik etzeukanat, zuntzun alena! Alajainkoa, etzeukagu oraintxen egoteko betarik, sobera luzesten ba'diagu erbiak itzul eginen baiziguk eta Bereterretxe'ko zaldunak ezti eizatuko bere bizian erbi mardulagorik! Eta alare, neskame zuntzun onek atarekin muturrez jo zidak. Arrera gozoagorik merezi nian Bustanobi'n eta egin ere ala egingo zidaken zertara natorren ba'zetxekikan. Gaiñerakoan, zuntzuna ala zentzuduna, guria ta gustagarria zioken neskatilla, bai alajaiña! Beste batean lasaiago etorriko natzaiok bixitan. Alako perretxiku gozorik eztuk nun-nai eta noiz-nai arkitzen eta penagarri litzakek berorren gozorik txastatu gabe gelditu bearra. Amodiorik gabeko gaztaroa eta ardaorik gabeko bazkaria, alatsu. Biziazen latzak tarteka-marteka eskeintzen dizkigun atsegin-aldiok ez ditzagun arbuia, geroko damuak ezpaitu balio deus!...

II^{gn.} jardunaldia

PETIRI SANTZ eta BERETERRETXE

- BERETERRETXE.—Agur, Petiri Santz. Zer berri?
- PETIRI.—(*eskua emanaz.*) Agur, Bereterretxe. Albiste onakin natorkizu. Musde Arnauton atxeman nai baldin ba'dugu, eztugu une bat galtzeko.
- BERETERRETXE.—Nun da ba gure gizona?
- PETIRI.—Emendik urre-urreean, ordu laurdeneko biderik ez... Amar gizon armatu ditu ondotik eta katigu bat.
- BERETERRETXE.—Nor arrapatu dute?
- PETIRI.—En Santxo Arhantzeta, Bustanobi'ra zetorrelarik.
- BERETERRETXE.—Madarikatua! Eta ilko du erraigabe orrek...
- PETIRI.—Ori seguru; ezpaitu barkatzen Otsoa'ren eriotza Grazian jaunari salatua. Alabaiña, erail aurretik, Otsoa'ren ilberria nork eman zion aterazi naiko dio, tormentua emanaz eta bizia aginduz itz egitekotan.
- BERETERRETXE.—Bai ta zure izena atera ta gero zakur bat bezala ilko du.
- PETIRI.—Etzazula dudarik egin. Orain, ordea, lenbailen joan bear dugu En Santxo biziarekin ateratzeko eta txoriak iges egin ez dezan. Zenbat gizon dituzu?
- BERETERRETXE.—Amabost inguru nireakin eta Gartxot ene osabare-

nakin. Ba-nua ots egitera. (*Bijoa etxera ta oju egin beza.*) Petri Suhara!

PETRI.—(*Barrendik.*) Ene jauna!

BERETERRETXE.—(*Barreanean.*) Armak artzeko moduan zaudeten guztiok prestatu egiñalean, presaka estuan atera bear baitugu. (*Artu bitzate arranbelak, geziak, jabalinak, lantzak eta gabiak, ezpata ta sastakaiaz gaiñera. Emen, aldi artako iskillu batzuen izenak aipatu ditut, antzezleri talde bakoitzak ahal ditzanak eskuratu ditzan.*)

PETRI.—Berealaxe, ene jauna. (*Barreanean agindu itzak, otsak eta zaratak entzun bitez prestatu ditezten artean.*)

BERETERRETXE.—(*Agertokiratuaz.*) Oraintxen datoz. Eta zu, Musde Arnauton'ekin al-zentozen taldean?

PETRI.—Bai, berarekin nentorren eta basoan, iñork igarri gabe itzul egin ahal izan dut.

BERETERRETXE.—Ez al-du zutaz susmo txarrik?

PETRI.—Oraintsu artean etzuen, baiñan, ni phalta naizela oartzean, onenian igarriko dio ni naizela salataria, ots, Santxo Arhantzeta'ri eman niona Otsoa'ren ilberria. Gaiñera, tormentu bidez Santxo Arhantzeta'ri ateratzen baldin ba'dio nire izena, ez da geldituko ni erail artean.

BERETERRETXE.—Ba'ote daki ni emen naizena?

PETRI.—Ez, eztaki ezertxore Jaungoikoa'ri eskerrak.

BERETERRETXE.—Eta nola arrapatu dute Santxo Arhantzeta?

PETRI.—Aspaldi zebilkion atzetik eta zelatari baten bitartez jakin zuen Santxo Bustanobi'ra etortzekoa zela gaurko egunez. Musde Arnauton'ek aurrea artu dio eta Oihanbeltz'eko parean bide inguru guzian zabaldu gera bere zai. Bi ordu barru, Santxo Arhantzeta gizajoa Musde Arnauton'en sarean eroria zegoen. (*Gudari urrats-otsa entzun bedi.*)

BERETERRETXE.—Emen da Petri Suhara bere mutillekin. (*Atera bitez amabost guda-mutil inguru, eskudoaz gaiñera lenago aipatutako iskilluaz armaturik.*) Gure lana burutzeko aski gerala derizkiot. (*Guda-mutillak atera bitez eta Petri Suhara'ri mintza bekio.*) Geratu al-gera?

PETRI.—Bai, jauna.

BERETERRETXE.—Otoi, nire eskudua, arranbela, geziak eta gaiñera-koak ekartzkidazute.

PETRI.—Allande'k ekarri ditu. (*Allande gudariari ots egiñaz.*) Allande, kapitanaren iskilluak ekarri. (*Ekarri bitza eta jantzi.*)

BERETERRETXE.—(*Iskilluak jarritakoan.*) Aurrera mutillak, Musde Arnauton'en billa! Illa edo bizia Bustanobi'ra ekarri bear dugu.

GUDARIAK.—Il edo bizi, aurrera!

BERETERRETXE.—(*Petiri Santz Altzaikoari.*) Petiri Altzaiko, goazen

biok aurretik eta gogoan euki zure partetik traiziñorik somatzen baldin ba'dut, nire lenengo gezia zure biotzean sistatuko dela.

PETIRI.—Enaiz zure geziaren beldur, Bereterretxe kapitana, Musde Arnauton'en justiziaren beldur baizik. Ura bizirik gelditzea ene eriotza litzake eta zakurrak eriotza gozoagoa izan oi dute Musde Arnauton'i traiziñoa egiten dienak baiño. (*Ateratzera dijoazen unean, Grazian Gramont, Mari Beltxa eta Gartxot Bustanobi jaxi bites agurtzera.*)

III^{gn}. jardunaldia

Lenguak (une batean), GRAZIAN, MARI BELTXA eta GARTXOT BUSTANOBI. Gero: MARGARITA eta CATHERINE

MARI.—(*Korrika atereaz.*) Tristan, ene Tristan! Nora zoazkit agurtu ere egin gabe? (*Alkar besarka bezate.*)

BERETERRETXE.—Barkatu, Mari Beltxa, baiñan egiteko larri batek garamatzi.

MARI.—Ez al-zera, bada, egun batzuek ene onduan deskantsuan egoteta etorria?

BERETERRETXE.—Asmo orretan etorri nintzen, baiñan, orain egiteko nagusiago bat daukat.

GRAZIAN.—(*Bereterretxe'gana urbilduz.*) Nora zuazte, seme?

BERETERRETXE.—Musde Arnauton'en billa. Baldin, gaur ekartzen ezpa'dugu, apika ezpaitugu sekula ekarri ahal izanen.

GRAZIAN.—(*Pharez.*) Petiri Santz'ekin egin tratuak frutu onik ekarri dik, nunbait.

BERETERRETXE.—Frutua zori dago; biltzen ote dakigun ikusi bear orain. Musde Arnauton Oihanbeltz'ean omen da. Santxo Arhantzeta bere atzaparretan omen dauka eta aguro ibilli bear dugu bere mendetik bizirik atera nai ba'dugu.

GRATXOT.—Zer diñozu, Tristan? Albiste oiek arriturik uzten naute.

BERETERRETXE.—Arrituago geldituko zerate Musde Arnauton kate-peturik dakarkigunean. Agur danoi; ba-goaz txoriak itzul egin baiño len. (*Bijoaz.*)

GRAZIAN.—Ondo joan eta suerteak lagun zaitzatala.

MARI.—Agur, Tristan, Jaungoikoa'k lagun zaitzate. (*Begira geldi bekio luzaro, aldentzen ikusirik, nigarra begietan.*)

GRAZIAN.—(*Gartxot'i.*) Zapelatz orrek berea egin dik orain ere. Santxo Arhantzeta nirekin egotekoa ukan gaur En Bertrand de Montferrand'i buruz erabakiak artzeko eta bere bitartez Lukuze'ko Baroiarekin artu-emanean jartzeko.

GARTXOT.—Nunbait, gure jauregiko bide-sarreran itxoin ziotek eta

bertan arrapatu. Naiko lan izanen dik zapelatz orren atzaparretatik biziarekin ateratzen.

GRAZIAN.—Bereterretxe garaiz elduko al-duk gizagaixo orren bizia salbatzeko! (*Alaba negarrez dagola oartuz, bere bularrean maiteki estutu beza eta malkoak txukatu bizaizkio.*) Mari Beltxa, etzanela negarrik egin, laister bein betiko alkartuko baitzerate eta bein betiko zoriona ezagutuko duzute.

MARI.—Ez, aita. Ezin ninteke zorionekoa izan, baldin egunero-egunero bildurrak pasatuta egon bear ba'dut, ene senarra noiz galduko gezi batek zearkatuta. Etorkizun beltz orretan pentsatzen ari nintzen, aita.

GRAZIAN.—Zaldun guztien andreak orrela egon oi ditun, alaba.

MARI.—Ni ezin ninteke, bada, orrela bizi: etorriko ote, etorriko ez oteka...

GARTXOT.—Orretara ere oitu eginen aiz, gizakumeok zernaitara oituzten baigaitun mundu ziztrin onetan.

GRAZIAN.—(*Etzetik datozen emakumei begira.*) Orra gure andretxoak zer gerta ote den jakin-miñez.

GARTXOT.—Baiñan, beti bezala berandu irixten dira. Jaungoikoa'k egin zituen emakumeak begiluze ta ankamotz. (*Emasteari.*) Nola demontre moldatzen zerate leku guzietara berandu irixteko?

MARGARITA.—(*Sartu ala.*) Gure buruak ematen baidizkigu lanak.

GRAZIAN.—Noski, etxe-atarira jeixteko ere apaindu bearra duzute-ta. Zuen senartxoak apainketa aundirik gabe ezagutzen zaitute ba, orratik.

CATHERINE.—Au bestea! Etzazutela pentsa, ordea, gure senartxoak ikus gaitzaten prestaketan aritu geranik. Ez, gero, olako ilusiñorik egin! Alabaiña, alako zalapartak eta iskanbillak entzunda, pentsatu baitugu jaun aundikiren bat ote zetorren eta alakoren bati arrera egiteko ez giñan, bada, nolanai aterako.

GARTXOT.—Dena dela, ainbeste ots ta iskanbilla ateratzen ibillitakoak joan zaizkizute. Beraz, beste nunbait ase bearko duzute zuen jakingura.

CATHERINE.—(*Mari Beltxa'ri.*) Baiñan, zer du gure alabak ain trix-teturik egoteko?

GRAZIAN.—Orra, niretzako pozgarririk aundiena izan dena, Mari Beltxa'rentzat naigabe larria izan da. Tristan joan zaio eta orrek tristetu du. Niri ere Tristan joan zait, baiñan gure etsairik aundiena illa edo bizia ekartzera. Otsoa'ren eriotza mendekatzeko uea eldu zaigu eta ala gerta ba'ledi, Santxo Arhantzeta'ri eta zuei agindutako itza beteko dut, En Bertrand de Montferrand libre utzirik.

CATHERINE.—Benetan poztutzen nauzu asmo orretan irauten duzula ikusirik.

MARI.—Baita ni ere, aita.

GRAZIAN.—Agindua, zorra, esan oi da eta niri etzait gustatzen iñorekin zorretan bizitzea. Alabaiña, bildur gera, En Santxo Arhantzeta gizajoak ez ote duen libre ikusiko zaldun gaskoina.

CATHERINE ta MARGARITA.—Zergatik ez?

GRAZIAN.—Santxo Arhantzeta une ontan Musde Arnauton'en mende dagolako, Orregatik atera da Bereterretxe korrika ta presaka bere gudariekin, Garaiz ibilliko al-dira bere bizia salbatzeko.

CATHERINE.—Baiñan apaiz galdu orrekin iñork ba'ote dauka segurantzirik?

GARTXOT.—Zeuk diñozu, iñork ere ez. Orain Santxo Arhantzeta bezala, noiz-nai zu edo ni izan giñezke bere ilgaiak.

MARGARITA.—Ene! Txantxetan ere etzazula orrelakorik esan.

GRAZIAN.—Zoritxarrez, eztizu txantxetan esan, benetan baizik eta oso benetan eta gure biziak gaurgero segurantzirik eztaukatelako piztitar ori bizi den artean, luzetsi gabe akabatu bear dugu...

GARTXOT.—(*Erne jarrita.*) Zaldi otsa eta mintzo otsa da. Gizatalde aundia dator gure gaztelu aldera.

GRAZIAN.—Ene bada-ta! Oso oker ezpanaiz, danen aurrelari zaldi zuri bikain orretan datorrena Leirin'go Jaun Kuntia da.

MARGARITA.—Gure buruak apain-apain jartzen asmatu egin dugu, beraz. (*Maltzurki irri egiñaz.*) Izan ere, ezpaita nor-nai "kondestable" jauna.

GRAZIAN.—Eztaikit zer nai ote digun Maule'ko Jaun Kuntiak, baiñan, dena dela, etzazutela txintik atera Musde Arnauton'ez eta Santxo Arhantzeta'z aditutakoaz. Beraz, zuhur mintzatu "kondestablearekin".

IV'gn. jardunaldia

Lengoak eta LEIRIN'GO JAUN KUNTIA

JAUN.—(*Bere jarraigoa giblean utzirik, bere eskutariak laguntzen diolarik aurreratu bedi oiñez En Grazian Gramont'engana.*) Agur jaun-andreok, agur danoi. (*Eskua eman beza bana-bana, aurrena andere ta damai, gero zaldunai.*)

GRAZIAN.—Agur, kondestable jauna.

JAUN.—Olhaibi'n izana nauzu eta an esan didate Bustanobi'ko zure lengusuaren jauregian ziñala.

GRAZIAN.—Baiki, alaxen da. Gartxot gure lengusuarekin artu-eman aundia dugu eta sarritan, gu onontza bezala, joaten dira Bustanobitarrak gurera. (*Bere lengusuari.*) Ezta ala, Gartxot?

GARTXOT.—Ongi mintzatu zera, gure artean odolaren lokarria sendoa baita, Jaungoikoa'ri eskerrak.

JAUN.—Ori gauza ederra da. Aideak, maitetasuna eta laguntasuna zor diote alkarri, gure denbora nahasi auetan sarritan gertatzen ezpa'da ere zoritxarrez.

GARTXOT.—Baiñan pasa gaitezen barrura, etxe-atarian ezpaigaude ongi.

MARGARITA.—Ongi diñozu, Gartxot. Gaiñera, Jaun Kuntia nekaturik etorri da, noski, eta gorputzarentzat txuspergarri bat berealaxe prestatuko dugu.

JAUN.—Milla esker, Bustanobi'ko andere zoragarria, baiñan ezin nin-teke zuen artean luzaro egon. Ene jarraigoa zai daukat eta En Grazian jaunarekin itz batzuek egin nai nituzke soilki.

GRAZIAN.—Barruan, patxada onean exerita obeki mintzatuko gera emen tente baiño.

JAUN.—(*Errezeluz.*) Ez, ez; eztaukat iñolaz ere exeritzeko betarik.

GRAZIAN.—Nai duzun bezala; etzaitut beartu nai.

GARTXOT.—Orrela naiago ba'duzute, atari au zuen eskuko uzten dugu.

JAUN.—Anitz esker zure atsegintasunagatik. (*Gartxot'ek andere-damai kiñu bat egiten die barrura sar ditezen eta agertokian Leirin'go Jaun Kuntia eta Grazian Gramont gelditzen dira.*)

GRAZIAN.—Zerorrek esango duzu zer nai duzun, kondestable jauna.

JAUN.—Lukuze'ko Baroia'ren partez natorkizu. Ba-dakizu nire lengusu dela...

GRAZIAN.—Bai, ba-dakit.

JAUN.—Otra, ba; zuk zure gazteluan preso atxeman duzu En Ber-trand de Montferrand zaldun gaztea zerorren tellapeko zenduelarik. Ba-dakizu, bestalde, ene lengusu Baroiak eta Bertrand'ek alkar-laguntasun tratu bat dutela egiñik...

GRAZIAN.—(*Ebakiz.*) Bai, guztiori ba-dakit.

JAUN.—Baldin guztiori aitortzen ba'duzu, Lukuze'ko Baroiak, nire bitartez, galdegin nai dizu zer eskubidez atxeman duzun preso Bertran zaldun gaztea.

GRAZIAN.—Musde Arnauton'ek ene semea il duen eskubide berberaz.

JAUN.—Indarraren eskubidez, beraz?

GRAZIAN.—Indarra beste eskubiderik ba'ote da, apika, mundu zital ontan?

JAUN.—Justizi bat ere ba-da eta justizi orren eragillea ni naiz Zube-roa'ko konde-erri ontan.

GRAZIAN.—Inglaterra'ko Errege jaunaren menpeko leial gaituzu Zuberotar denok eta ba-dakit zure gobernadore edo kapitan kargua arengandik daukazuna. Ez; nik eztut errege jaunaren lege kontra altxatu nai, baiñan, nik Bertrand de Montferrand preso arrapatu

dutelako justiziarekin zema (25) egiten ba'didazu, jakin ezazu, are geiago kastigatu bearrak direla Musde Arnauton eta Lukuze'ko Baroia nire semearen eriotzagatik.

JAUN.—Zure semeari eriotza nork eman dion ezta probatu oraindik. Jendearen herriketa ta marmarioa aixta edatzen da norbaiti kalte egin nai zaionean...

GRAZIAN.—(*Suminduta.*) Nik neuk dakit ene seme iltzallea Musde Arnauton izan dela eta ilketa orren testigua zuk uste baiño len mintzatuko da justiziaren aurrean.

JAUN.—(*Izutuxe.*) Etzazula kukurrukurik jo garaia baiño len. Justiziak eztitu onartzen nolanaiko testigutzak... (*Kinismuz.*) Baiñan, nola-nai ere, zaude lasai, justiziak kastigatuko baitu eriotza orren erruduna. Jakin ezazu, ordea, nire lengusuak eztaukala parterik eta zer ikusirik zure semearen eriotzarekin.

GRAZIAN.—(*Sututa.*) Musde Arnauton Lukuze'ko Baroiaren menpeko eta gudari da!

JAUN.—Ortan oker zaude... Musde Arnauton nire lengusuaren alkar-kide da, baiñan, eztago aren esanetara. Beraz, Musde Arnauton'i leporatzen dizkioten eriotzakin Lukuze'ko Baroiak ez dauka zer ikusirik.

GRAZIAN.—Zure lengusua nire semearen odolaz garbi baldin ba'dago ere, (*berekiko*) eta lepoa jarriko nuke ezetz, Musde Arnauton aren odolaz zikinduta dago eta ala ere libre dabil. Nunbait, Musde Arnauton'ek eztio justiziari buru-auste aundirik ematen.

JAUN.—(*Minduta.*) Ixo! Ori nire egitekoa da. Baldin Musde Arnauton arrapatzen ba'dugu eta probatzen ba'zaio zure semearen eriotzarekin zer ikusirik duela, justizia eginen zaio. Alabaiña, zuk Bertrand de Montferrand preso daukazula eztago probatu bearrak, zerorrek aitortzen baiduzu. Orain entzun ondo, En Grazian Gramont: ni ez natorkizu gaur justiziaren buru lehen bezala, adiskide bezala baizik, eta nire lengusuaren partez Bertrand de Montferrand libre utzi dezazula eskatzen dizut. Baiezkoan, etzaizu ezertxore gertatuko, baiñan, ezezkoan ez nuke zure larruan egon gura (26).

GRAZIAN.—Nire semearen iltzallea kastigatu beza justiziak eta nik libratuko dut Bertrand.

JAUN.—Berriz ere esango dizut zure semea nork il duen iñork ezta-kiela. Bere illotza bide bazter batean arkitu zela dakigu soilki.

GRAZIAN.—Nik ba-dakit, ordea, Musde Arnauton'ek il zuena bere eskuz. Justizia, ordea, bildur da kondestable jaunaren adiskideak

(25) Mehatxu, amenza.

(26) Nai.

kastigatzeko eta lekukoaren (27) aitortza ez luke aintzakotzat artuko gaurko sasi-justiziak.

JAUN.—En Grazian Gramont: enaiz eztabaidan jardutera etorri eta are gutxiago zure iraiñak entzutera. Gauza bat esatera etorri natzaizu: ots, Lukuze'ko Baroia zure semearen eriotzaz errugabe dela eta orretxegatik, zuk mendeku (28) gixa arrotzasun legeak urratuz preso-atxeman duzun En Bertrand de Montferrand zalduna libre uztea agindu-erazten duela. Zer erantzuten didazu?

GRAZIAN.—Justiziaren geriza zeran orrek nola eskatu dezakezu aita-iltzalle bat libre uztea?

JAUN.—Zer arraio ari zera esaten? Nor da emen aita-iltzalle?

GRAZIAN.—En Bertrand de Montferrand, Jaun Kuntia.

JAUN.—Ja, ja, ja! Burutik egin al-zaizu zuri?

GRAZIAN.—Orixe da zuk nai zenukena, baiñan Jaungoikoa'ri eskerak burua jator daukat.

JAUN.—Nork kondatu dizu bada ipui ori? (*Pharrez.*) Iratxoak, apika?

GRAZIAN.—En Bertrand de Montferrand'ek berberak bere buruari etsipena eman zionean.

JAUN.—(*Bat-batean, amorrazita.*) Zure sare galgarrietan nahasi gura nauzu burugabeko tentelkeriak kontatuz. Aski dut berriketarik! Nik egindako galderaren erantzuna agindu-erazten dizut.

GRAZIAN.—Zure galdera ezta itzetik ortzera erantzutekoa. Ongi ba'derizkiozu, bizpairu egun barru erantzunarekin joango natzaizu Maule'ko gatzelura.

JAUN.—Ongi da; baiñan egun orretan zirt edo zart egin bear duzu aitzeki ta aki-akula berririk asmatu gabe.

GRAZIAN.—Onenian, biar bertan joango natzaizu eta orrela baldin ba'da, zuen gogoko erantzupena izanen duzute.

JAUN.—Ez al-zera maxiatzen ari, En Grazian Gramont?

GRAZIAN.—Ez, orixe, jaun kuntia. Biar joaten ba'naiz, Bertrand de Montferrand libre geldituko da, baiñan, etzi joan ba'nadi, Otsoa'ren eriotzaz berak erantzungo du.

JAUN.—Biar etorri zaitezela aolku (29) egiten dizut, bada.

GRAZIAN.—Ala itxaro dut. Baiña, dena dela, enaiz iñoren bildur. Mintza zakio orrela nire partez zure lengusu egiten den Lukuze'ko Baroiari.

JAUN.—Orrela mintzatuko natzaio zuketz eta zure itzari zintzo eutsiko diozulakoan nago.

(27) Testiguaren.

(28) Apentza, bengantza.

(29) Kontseju.

GRAZIAN.—Lasai egon. Biar ala etzi zure gazteluan egonen naiz. Biar izatekotan, mutilla neronekin joango da.

JAUN.—Biar izan dadilla.

GRAZIAN.—Saiatuko naiz, baiñan ez dago nire esku.

JAUN.—(*Eskua emanaz.*) En Grazian Gramont... biar arte.

GRAZIAN.—Jaungoikoa'k nai dezala.

JAUN.—Etzera damu izanen.

GRAZIAN.—Zuaz ongi, Jaun Kuntia. (*Bijoa Jaun Kuntia.*)

V'gn. jardunaldia

GRAZIAN GRAMONT, GARTXOT BUSTANOBI, MARGARITA,
CATHERINE eta MARI BELTXA

GARTXOT.—Gogor jardun zerate, ohartu ahal izan geranez.

GRAZIAN.—Aditu al-duzute gure auzia?

CATHERINE.—Leiotik xeletan egon gera, baiñan eztugu ezertxore aditu.

MARGARITA.—Nunbait, "gure" kondestable jauna presaka estuan zebillen. Etxea zabal-zabalik eskeiñi eta sartzen ukatu. Nor uste du dela orrek, amalau?

MARI.—Izan ere, Jaun Kuntia egin digun destaiña! Uste aundikoa, alakoa!

CATHERINE.—Bera zerbait baldin ba'da, gu ere ba-gera, gero!

GARTXOT.—Ta presaka zebilela esan. Larrua bear gizonak! Presa eztakit baiña, beste zerbait ba-zuen orrek, destaiña, errezelua edo alakotsu.

GRAZIAN.—Bietatik zerbait. Leirin'go Jaun Kuntia zakur zaharra da eta eztu lur txirristakorrean urratsik egin gura (30).

GARTXOT.—Eta zer nai zizun?

GRAZIAN.—Bere lengusuaren partez etorri zait.

CATHERINE.—Lukuze'ko Baroiaren partez?

GRAZIAN.—Bai, aren partez Bertrand de Montferrand'en libertatea eskatzera.

GRATXOT.—To! Ez al-zuen Lukuze'ko Baroiak ene jauregira etortzeko kemenik?

GRAZIAN.—Errezago ta seguruago baita Maule'ko gobernadoreaz baliatzea. Arek, bere indar soillaz eginen bailidake zemai (31), eta Lukuze'ko Baroia'ren zemaia bildur gutxi eragiten didate niri.

(30) Pausorik egin nai.

(31) Amenaza.

Maule'ko gazteluko kapitan jaunak, ostera, legearen indarrarekin meatxu (32) egin dit.

MARI.—Eta amor eman al-duzu, aita?

GRAZIAN.—Erdizka bakarrik.

CATHERINE.—Osorik eman bear zenduke, bada, Grazian. Ba-dakizu auzi orretan arrazoirik eztaukaguna eta kondestable jaunak, Inglätterra'ko Errege'ren ordezkari den aldetik Zuberota'ko konde-errian, gaitz aundia egin lizaiguke.

GRAZIAN.—Enaiz jaun kuntiaren bildur eta enaiz izanen. Nik neuk ere naiago dut pakean bizi, baiñan, guda nai ba'du, guda izanen du!

CATHERINE.—Grazian: kondestableak legearen izenean guda eginen digu eta gaitzera, Lukuzetarrak alkartuko zaizkio laguntzalle. Desegingo ta txikituko gaituzte jaun kuntiaren gudariak.

GRAZIAN.—Ez ain errez. Guk ere izanen ditugu laguntzalleak eta ondotoxo gogoratuko zaio kondestable billau orri Grazian Gramont Olhaibitarra nor den.

GARTXOT.—Grazian, argi ibilli azeri orrekin. Nik neronek ere auzi onetan burua makurtuko nuke.

MARI.—Bai, aita. Askatu zazu Bertrand; dijoala pakean.

GRAZIAN.—Auzi onetan Bereterretxe'k dauka itza. Jaun Kuntiarri argi ta garbi esan diot auzi au luzaro gabe erabakiko dutala. Erantzupenarekin biar joaten ba'natzaio, Bertrand libre utziko dutala, baiñan, etzi joaten ba'natzaio, Otsoa'ren eriotzari erantzun bearko diola. (*Bat-batean adar-ots legor bat entzun bedi urrutian.*)

GARTXOT.—Grazian Gramont, adar-ots ori Bereterretxe-rena duk. Emen dituk beraz.

GRAZIAN.—Adar-ots tristea! Berri txarrak ditugu.

MARI.—(*Urrutira begira.*) An urrutian gizatalde bat ageri da. Euren artean ezta poz-algararik, oiurik eta irrintzirik. Danok burumakurrik datoz.

GRATXOT.—Eizeak itzul egin die, nunbait.

GRAZIAN.—Urde madarikatua! Itzul egin duk orain ere, itzul? Beste batek ordainduko dik biziarekin ire partez!

MARI.—(*Zorrotz begira.*) Begira nun datorren Tristan, danen aintzinetik. Gizajoa!... Ba-noa, ba-noa bere billa. Jaunkoikoa'ri eskerak bizirik dator eta ori da premiazoena. Nik kontsolatuko dut bere pena aundian. (*Bijoa Bereterretxe'ri arrera egitera.*)

CATHERINE.—(*Gizataldeari zorrotz begiratu.*) Oker ezpa'naiz, Grazian, norbait dakarte katapulturik...

GRAZIAN.—(*Arrituta.*) Arrazoi duzu, emazte... (*Atsaldi bat egiñaz.*)

Baiñan, zer dakuste ene begiak? Musde Arnauton berbera kate-peturik dakarte! Jaungoikoa'ren justizia dollor orren gainean erori da noizpait. Tristan ene seme laztana! Baiñan, nola eztuzute egiten oju, irrintzi ta kantu? Nola daude tristerik zuen biotzak pozez lertu bear luketenean? Noizko uzten dituzute euskaldun menditarren irrintzi alaiak? (*Sututa.*) Burutik egin al-zaizute itxura triste ortan etortzeko? Ala, aiton zahar onek alaitu bear ote ditu zuen bekosko illunak? (*Ojuka.*) Ba-natxiak, Tristan, ba-natxiak eta bejondaikela ire egiteko bikaiñagatik!... (*Bijoa.*)

CATHERINE.—Beste norbait ere ba-dakarte zauriturik edo illotzik makillezko kamaña batean etzanda.

GARTXOT.—Egia da. Zoritzarrez, illotzik dakarte, arpegia txamar batekin estali baitiote... (*Bat-batean.*) Alajainkoa! Egingo nuke illotza Santxo Arhantzeta dela.

CATHERINE.—Jaungoiko maitea! Bera ote da?

GARTXOT.—Ziur egon baietz, apaizak eriotz-epaia bota baitzion.

CATHERINE.—Orain ulertzen dut garaitaren (33) trixtura ta ixiltasuna.

GARTXOT.—(*Aboitsa goruntz jasoaz.*) Euskalerrria'ren seme zintzo ta leiala, zer pekatu egin duk eriotz merezigarri izateko?

VI gn. Jardunaldia

Lengoak, BERETERRETXE, PETIRI SANTZ, MUSDE ARNAUTON (eskuak katez lotuta), gudari taldea, katigu batzuek eta SANTXO ARHANTZETA'ren illotza kamaña batean

BERETERRETXE.—(*Etsipenari jota.*) Berandu, berandu... En Santxo Arhantzeta zaldun leñargi ta zintzoaren bizia salbatzeko!

GRAZIAN.—Garaiz, ordea, inphernuko deabru au (*Musde Arnauton señala beza.*) bere lanean atxemateko.

GARTXOT.—Belaunika gaitzen illotzaren aintzinean eta erreza dizaio-gun Aita Gure bat gure Egille Aundia'ri, Santxo Arhantzeta zenaren arima bere atsegiñean artu dezan. (*Belaunikatuz eta txapelak kenduaz.*) Aita gurea... (*Agur Maria eta Aintza'rekin amaitu bezate.*)

BERETERRETXE.—Petri Suhara: Aukeratu lau arranbelari eta eraman illotza gazteluko eskaratze nagusira. Illotzak Bustanobi'ko jauregian dirau artean lau gudari euki bitza etengabe alboan armetan txutik.

PETIRI.—Zuk agindu ala eginen da. (*Petri Suhara'k berexi bitza lau arranbelari eta eraman bezate illotza gaztelura.*)

(33) Victoria.

- BERETERRETXE.—(*Grazian Gramont'i.*) Emen dakarkizut, agindu bezala, katez lotuta munduan den gizerailerik makurrena.
- GRAZIAN.—Eskarrikasko, seme. Ire itza bete duk. Orain ordainduko dizkik denak batean bere ilketa guziak.
- PETIRI.—(*Grazian Gramont'engana aurreratus.*) Jauna, indazu grazia ziraunkume onen iltzalle izan nadin.
- MUSDE.—Traidore kixkilla! (*Karkaxa bota bezaio arpegira bere gudari izanari.*)
- PETIRI.—Nor uste duk aizela niri karkaxa botatzeko? To, urde putza! (*Masaillekoka jo beza ta lurrera bota.*)
- MUSDE.—(*Amorruz lerre-jario.*) Irekin biotzbera izanak ekarri zidak ondamentia... Azi zak belea eta aterako dizkik begiak.
- GRAZIAN.—Ago ixilik, zakur ori! Berriketarako gogo baldin ba'daukak nire gudariak eziko aute aguro.
- BERETERRETXE.—(*Apaizari.*) Altxa adi lurretik eta oillarkeri gutxi gero! Berriz aborik zabaltzen ba'duk neronek astinduko aut zigorrez. (*Altxa bedi Musde Arnauton.*)
- PETIRI.—(*Grazian Gramont'i.*) Jauna, nire eskabidea ontzat artzen al-duzu?
- GRAZIAN.—Neronen eskuz iltzeko asmoa nikan, Otsoa nire semearen eriotzaz apentzeko. Alabaiña, eizea iri zor diagun ezkeroz, ezin diat ukatu ire eskabidea. Zorroztu zak begia ire geziak uts egin ez dezan. Ire arranbelaren lana ikusiaz aguretxo au ondotxo gozatuko duk.
- GARTXOT.—(*Bereterretxe'ri.*) Aurrena zorionak eman nai dizkiat apaizaren jabe egin zeratelako. Alabaiña, oraindik ez diguk esan nola arrapatu duzuten.
- BERETERRETXE.—Oihanbeltz'eko gure sarobetik urbil zeuden bilduta goiz-otordua egiñaz. Ziarozko ustekabeen arrapatu ditugu eta gure gezipean jausi eztirenak ematen egin dute. Batek ere eztigu itzul egin. En Santxo Arhantzeta'ren gorputza zoko batean baztertuta zeukatzen. Ilberri zegon, oraindik bero, eta soin-arpegiak geziz josiak zituen.
- MUSDE.—Bai, phesta bukatzeko denbora doi-doi izan dugu.
- GRAZIAN.—Ixilik egoteko agindu diat lenago ere, nire zigorra probatu nai ezpaldin ba'duk ire larru gaiñean.
- MUSDE.—Musde Arnauton eztuk ixilik egotekoa agramontes baten aginduz.
- BERETERRETXE.—Ixilik egoten ezpa'aiz, nire zumezko zigorraz eziko aut.
- MUSDE.—Errespetatzen ezak apaizaren izena. Nor aiz i niri ika egiteko?
- GRAZIAN.—Tristan Bereterretxe nire gudarien buruzagi edo kapitain

na duk. I, berriz, nire prisionerua ta gizon-iltzalle bat besterik ez aiz.

MUSDE.—Baiñan, zuek nai ba'duzute edo nai ezpa'duzute, apaiza nauk eta tratu txarrrik ematen ba'didazute apezpikuarengana joko diat keja emanaz.

GRAZIAN.—Eztuk orretarako betarik izanen, zakur orrek. Oraintxen bertan ordainduko baituk Otsoa'ren eta Santxo Arhantzeta'ren eriotza.

MUSDE.—(*Eriotza uste baiño urbillago ikusirik, izututa eta izketa doiñu apalean.*) Jauna, erruki zakizkit; gogoan euki apaiza naizena.

GRAZIAN.—Bai, ala aiz, zoritxarrez. Gure Eliza Donearen izena zikintzeko apaiztutako gizon dollorra. Ire bizimodu lotsagarriarekin Zuberoa'ko eta ingurutako kristau guziak eskandalizatu dituk eta orain Jaungoiko gure Jaunak nire eskuetan jarri au Bere bentantzta egarriaren asegarri izan nadin. (*Bat batean emakumiengana zuzenduz.*) Zuek, emakume on oiek, otoi, etxera zaitzte. Emen ikusten ari zeratena eta ikusiko duzutena ezpaita zuen biotz xamurrentzat egokia.

CATHERINE.—Bai, goazen etxera, nire senarrak ongi diñonez auzi au ezpaita guretzakoa. (*Bijoaz.*)

GRAZIAN.—(*Musde Arnauton'i.*) Esan, zergatik il ukan nire semea?

MUSDE.—(*Izu-laborritan.*) Nik ez nuen zure semerik il.

PETIRI.—(*Aurreratus.*) Bai, ik il ukan erorren eskuz, madarikatu orrek! Nire bixtan il ukan gaiñera. Zertan ukatzen duk egia?

GRAZIAN.—Ta semea ilda gero erreskatea eskatu idaken, gizeraille ta lapur orrek.

MUSDE.—Ezta egia! Petiri Santz gezurretan ari da. Gorroto ninduelako saldu nau.

PETIRI.—Gorroto autela egia duk, zin egin bainikan, ik niri egindako bidegabekeria mendekatuko nikala, Jaungoikoa'k ortarako abagunerik eman ezkeru. Baiñan egiati nauk eta ez gezurti. I berriz, apaiza izanarren gezurretan ari aiz, ire jantzi donea bein bat geiago loituz...

MUSDE.—(*Apalki, Petiri Altsaikoari.*) Petiri Santz, gogoan euki zak bizirik utzi indutala ire bizia nire eskuetan zegoenean...

PETIRI.—Deusen errurrik gabe urtebetean ziega eze batean goseak amorratzen eta usteltzen euki ondoren... Bapo zio! Milizka gozoagorik egiten ezpaldin ba'dakik jai duk nirekin. Besterik esango diat nik iri: Ik lenago jakin izan ba'u ni izan nintzela Otsoa'ren eriotzaren salatari, Santxo Arhantzeta bezala garbituko nindukan. Alabaiña, nik irabazi diat partida. Eldu zaik bada garaia ire gizerailketak ordaintzeko.

GRAZIAN.—(*Ezpata-muturra sabelean jarriaz apaizari.*) Aitortu ezak

- beraz, i izan aizela Otsoa'ren eta Santxo Arhantzeta'ren iltzalle.
(*Musde Arnauton ixilik gelditu bedi.*)
- BERETERRETXE.—En Grazian Gramont jaunak itz egin dik. Mintza adi!
- MUSDE.—Il bear ba'nauzute, ez dizutet atsegin ori emango.
- GRAZIAN.—Ik ezpa'duk aitortu nai, ire gudariak aitortuko ditek eta orrekin nire konzientzia libre izanen diat ire eriotzaz. Mintzatuko al-aiz?
- MUSDE.—Nire odola ixuri nai baldin ba'duzute, ene aitorrrik gabe egin bearko duzute.
- GRAZIAN.—Ongi da, ire orde, lekuko izanak mintzatuko dituk. (*Petiri Santz'i.*) Petiri Santz Altzaiko: Jesukristo gure Jaunagatik eta Ebanjelio Santuagatik zin egiten al-duk Musde Arnauton izan dela Otsoa nire semearen iltzalle?
- PETIRI.—Bai jauna, zin dagit. Neronek ikusi nuen bere eskuz nola il zuen.
- MUSDE.—Gezurra!
- GRAZIAN.—Aurreratu ditezela orain Oihanbeltz'eko sarobean preso artutako mutillak. (*Bospasei mutil aurreratu bitez alkarren artean sokaz edo katez lotuta.*) Esan, mutillak: nork il du En Santxo Arhantzeta zaldun leñargia? (*Ixilik beude.*)
- BERETERRETXE.—Mintza zaitetze, zakurrak, mingaiñik gabe gelditu nai ezpa'duzute. (*Zigorraz meatxu egin bizaie.*) Esan aguro nork il zuen En Santxo Arhantzeta, bestela nire zigorrak zuen bizkarrak larrutuko baitzikkik.
- ARRANBELARI ATXILLOTU BAT.—(*Urrats batzuek aurreratus Grazian Gramont'enagana.*) Bizia agintzen al-diguzu aitortu ezkerok?
- GRAZIAN.—Agintzen dizutet.
- ARRANBELARI.—Orra, ba, esan: bere aginduz il genduen En Santxo Arhantzeta.
- GRAZIAN.—Jesukristo gure Jaunagatik eta Ebanjelio Santuagatik zin egiten al-duzute?
- BOST ARRANBELARIAK.—Zin dagigu.
- MUSDE.—Saltzalle dollorrek!
- ARRANBELARIA.—Oroitu, ordea, bizia agindu diguzula.
- GRAZIAN.—Nire itza gordeko dut. (*Ondoren Bereterretxe'ri.*) Bereterretxe: agindu Petri Suhara talde buruari atxillotuok gaztelura eramateko.
- BERETERRETXE.—(*Gartxot'i.*) Zein torretan sartuko ditugu, osaba?
- GARTXOT.—Eguterako torrera eraman ditzatela agindu ezak, bestea baino egokiago baizegok.
- BERETERRETXE.—Zuk irizten diozun bezala eginen dugu. (*Bereterre-*

txe mintza bedi Petri Suhara talde-buruarekin eta eraman bitzate katepetuak.)

GARTXOT.—(*Grazian'i.*) Musde Arnauton ere preso sartu bear ote dugu?

GRAZIAN.—Ez, noski. Biziarekin gelditzeko ate bat zabaltzea litzake ori. Justiziak entzungor eta ez ikusi egiten duen ezkerro gizon iltzalle auekin, neuk egingo diat justizia.

GARTXOT.—Orain il bear al-duk?

GRAZIAN.—Oraintxen bertan. (*Arranbelariai ots egiñaz.*) Arranbelariak, erne! Gibelego aritz tantai artan (*siñalatus.*) lotu ezazute Musde Arnauton. (*Eraman eta lotu bezate.*) Petiri Santz Altzaiako: berexi ezak ire gezitan zorrotzena eta teinkatu ezak ire arranbela. Musde Arnauton: esan zak “Nire Jesukristo Jauna” ire biotza damutzeko gauza baldin ba’duk.

MUSDE.—(*Izu-laborritan.*) Grazian jauna, erruki zakizkit!

GRAZIAN.—Lagun urkoarentzat errukirik ezagutzen ez duen gizonak eztik eskubiderik errukia eskatzeko.

MUSDE.—Otoi, indazu, beñepein, apaiz bat ene pekatuak aitortu ditzadan.

GRAZIAN.—Eman al-ioken nire semeari? Eman al-ioken Santxo Arhantzeta jaunari?

MUSDE.—Indazu, ordea, niri, betiko inphernuan gal ez nadin.

GRAZIAN.—Inphernura joan bear duk ik. Ura duk ire tokia!

MUSDE.—Jauna, indazu apaiz bat!

GRATXOT.—Ez al-duk aski erorren buruarekin?

GRAZIAN.—Esan diat lenago ere “Nire Jesukristo Jauna” esateko Jaungoikoa’gan sinisten baldin ba’duk. Aitortzallea bost ajola zaik iri. Ba-dakik sobra emen eta inguruetan apaizik eztela eta ire bizia salbatzeko denbora irabazi naiean ari aiz.

MUSDE.—Grazian jauna, zure kristau-fedeagatik, arren, apaiz bat eskatzen dizut. Pekatu larriz okiturik nago eta Jaungoikoa’k ene apaizgoaren kontu zorrotza eskatuko dit. Lapurretaz, gorrotz, lizunkeriz, iraiñez eta gizon-odolez zikinduta daukat nire burua. Errukitzen ezpa’zatzait, betiko inphernuan galduko naiz.

PETIRI.—(*Mendekuaeren gozoa xurgatus.*) Ta zer nai duk ik, gize-railketa guziak eginda gero zeruan sartzea? Ortaz, iri bizia kenduta mesede bat eginen nitek. Ez orixe! Inphernuko sutara joan bear duk deabru tartean dantzatzera eta ik egindako gaitz eta kalte guziak ordaintzera.

MUSDE.—(*Etsi-etsi eginda.*) Otoi, jauna, apaiz bat, apaiz bat!... Bestenaz, inphernuko sutan amilduko naiz anka ta buruz.

GRAZIAN.—Amildu adi ba! Orixen nai diat, Nire semeari ez ioken aitortzeko abagunerik eman. Petiri Santz’ek esanda zekiat. Bide-

- gabe litzakek, beraz, ene seme maitea pekatu larri bategatik inphernura joan ba'duk, i, ire gizerailketa guziakin, zerura joatea.
- MUSDE.—Jauna, zure semea berotasun une batean il nuen, ustekabea, naigabe, eta etzidan betarik eman aitortzalle bat emateko.
- GRAZIAN.—Nik ere orrelaxe ilko aut: itxumenean, berotasunean, gorroto irakiflean. Bizitzeko kristau-erlejiñorik bear ezpa'ukan, iltzeko ere eztuk bearrik.
- PETIRI.—Jauna, nai duzunean agindu eta nire geziak zakur orren biotza alderik-alde igaroko du.
- GRAZIAN.—Tristan Bereterretxe: ik atxeman duk eta iri dagokik iltzeko agindua ematea.
- BERETERRETXE.—Ez, jauna; ni zure zerbitzari bat besterik ez naiz. Illa edo bizia ekartzeko esan zenidan. Orain zure prisioneru da; beraz, zuk erabaki ta agindu.
- GRAZIAN.—Ongi derizkiot. Betor niregain gizon onen eriotz-erantzukizuna eta agindu onetan ene bengantza-egarria goza bedi. (*Petiri Santz'i.*) Petiri Altzaiko: Teinka arranbel ori!
- MUSDE.—(*Etsipenari emanda, amorrazioz.*) Madarikatua! Jaungoikoa'k ire azken orduan ez bizaik eman aitortzallerik! (*Zemai onekin Grazian Gramont ikaratuta gelditu bedi eta une batez luzesten du bere agindua. Petiri Santz'ek, ordea, Grazian'ek atzera egingo duen bildurrez gezia jaurtitzen du.*)
- PETIRI.—Ori nai ukek ik!... To, erantzuna! (*Its oek esanaz Petiri Santz'ek gezia jaurtitzen du ta Musde Arnauton ilda eror bedi.*)
- GRAZIAN.—Ongi egin duk. Ikustak arnasik ote darion eta bizi aztarnik somatzen ba'diok, buka zak lana. (*Bijoa Petiri Santz.*)
- BERETERRETXE.—Musde Arnauton: Zuberoa'ko erria eztuk gaurgero ire bildur izanen!

O I A L A

VII^{gn.} jardunaldia

LEIRIN'GO JAUN KUNTIA eta bi ARRANBELARI

(*Lengo agertoki berbera. Arratseko zortzirak ingurua. Gau illuna, udazken edo negu arratsa baita.*)

- JAUN.—Zortzirak urbil dira. Onezkero laister bear du Bereterretxe'k.
- ARRANBELARI 1.^a—Bai, Xikot gure zelatariak esan zigunez, eizetik garaitsu ontan etortzen omen da bere lagunekin.
- ARRANBELARI 2.^a—Eztago presarik. Gaua gure laguna da eta biar goizeko zazpirak arte eztago eguna argitzeko bildurrik.

- JAUN.—(*Jauregiari begira.*) Eztu toki txarra aukeratu Bereterretxe'k bere emaztearekin eztaï-ondorengo eztaïaldia igartzeko. Aspaldi ote daude emen?
- ARRANBELARI 1.º—Xikot gure kontakatilluak jakin-erazi zigunez, illabete bat ba'daramate emen. Aurten eize ugaritasun aundia da eta nunbait, luzatzen ari dira orregatik; alabaiña, noiz-nai joan ditezke Olhaibi'ra. Bereterretxe'ren ama ere emen omen dago, Larraun'dik etorrita, bere seme-alabekin bolara bat pasatzen.
- JAUN.—Mari Santz? Erruki dut. Obe zuen Andoze'ko ibarretik atera izan ezpa'litz, aurki bere semearen illotza ikusi bearko baitu Bustinobi'ko atarian.
- ARRANBELARIA 2.º—Tamala, Bereterretxe'ren aitagiarraba emen ez egona biak batera garbitzeko. Olhaibi aldera beste txango bat egin bearko dugu luzaro baiño len egiteko au burutzeko.
- JAUN.—Aurrena, ordea, Bereterretxe akabatu bear dugu. Ori da Lukuze'ko Jaun Baroiaren borondatea eta etzaio errazoirik phalta. Bereterretxe bizirik uzten ba'dugu, lanak eman bear dizkigu bizi geran artean eta Grazian Gramont, berriz, deus ezta Tristan Bereterretxe'ren laguntasunik gabe.
- ARRANBELARI 1.º—Egi aundia diñozu. Grazian Gramont aspaldian auleriak jota zegoen zalduna zen Bereterretxe bere zerbitzuan artu zuenean. Onek txuspertu ta indartu du Olhaibi'ko jauna gure aurka.
- JAUN.—Musde Arnauton, Lukuze'ko Baroiaren gudaririk bipillena beragatik galdu zen. Beragatik eta Petiri Santz Altzai'koagatik. Au, ordea, joan den astein akabatu zuten Baroiaren gudariak eta orain Bereterretxe'ren aldi da. Nire lengusuak ezta barkatzen apaizaren eriotzan parte artu zutenai.
- ARRANBELARI 2.º—Azkarregi ibilli nai izan du Bereterretxe'k bere egiñetan. Bere zerbitzuai eskerrak, zegokion baiño goragoko neska batekin ezkondu ahal izan da eta bere emaztearen anai bakarra il delako, Grazian zaharra itzearekin Olhaibi'ko, Auze'ko ta beste erri batzuetako jaun da jabe geldituko litzake. Bidea zuzen urratzen jakin du mutillak.
- JAUN.—Baiñan, bide txirristakorretik ibilli da eta bere asmo ta jomuga guziak gaurko arratsean ankaz gora joango zaizkio. Berak, etxerakoan igaro bear duen bidean, arbola bakoitzak arranbelari bat du gibelean gezia jaurti unean. Zelartateaz (34) oartzen denerako, berrogeitamar edo eun gezi gorputzean itsasiko zaizkio. Bereterretxe: gomenda zaiok ire arima Jaungoikoa'ri.

ARRANBELARI 1.º.—Ixo! Zaldi-takata otsa da ta jende ixkanbilla ere bai. (*Entzun bitez bi zarata tankerok urrutitik urbillera.*) Ezkuta gaitzen.

JAUN.—Gizon bakoitza bere tokian al-dago?

ARRANBELARI 1.º eta 2.º.—Bai, jauna.

JAUN.—Goazen, bada, geu ere geronen gordelekutara. (*Eize-taldekoak agertokian sartu aurretik, zaldien ostiko ta irrintziak eta jendearen berriketa-otsa argi ta garbi entzun bedi. Gatxot'ek, morroiei ondorengo agindu-itzok esango dizkie eta berealaxe agertokian sartu bitez.*)

GARTXOT.—(*Agertokian sartu aurretik.*) Zaldi-mutillak, eraman zamariak ukullura eta eizea sukaldera. Eize-zakurrak beren etxoletan lotu eta aztorea (35) bere egoitzan ipiñi. Zaldiai pentsurik onena eman eta zakurrai eta aztoreari ase arteko otordua. Gaurkoa ongi irabazia daukate eta ez merke-zurrian ibilli.

VIII'gn. jardunaldia

BERETERRETXE, GARTXOT, bizpairu ZALDUN adiskide eta gero
LEIRIN'GO JAUN KUNTIA

BERETERRETXE.—Guk ere aphia irabazia zeukagu, alajainkoa! Ongi ornitu maia janariz eta edariz, osaba, goseak amorrastan bainago.

GARTXOT.—Ago trankil, illoba. Ba-zekiat, andreak esanik, eranegun eizatutako basurdea oso-osorik jarri bear dutala eta ez ukan makala!

BERETERRETXE.—Egingo nuke, ordea, gaurkoa aundiagoa dela. Nork esan alako basurdearekin etorri bear genduenik!

GARTXOT.—Azeriarena izan duk, ordea, emoziozko eizea!

ZALDUN 1.º.—Bai, larri asko ibilli aiz une batean, Gartxot. Tristan laguntzera joan ezpa'litzaik... (*Itz oek esaten ari dela gezi txistu otsa entzun bedi nun-naitik eta Bereterretxe zortzi edo amar gezik gorputza zaurituta luze-luze jausi bedi. Bat-batean, Gartxot eta bere lagunak oiuka ta karraxika asi bitez.*) Traiziñoa! Ots, guri! Laguntza! Etsaiak, etsaiak! Lakuzetar urdeak! Ziraunkume dollo-rrak! Koldarrak, agertu zuen buruak nor ba'zerate!... (*Guztiau segundu batzuetan gerta bedi. Gartxot'ek bizirik itzul egiten du, baiñan beste bi zaldunak Lukuzetarren geziak zulatuta jausi bitez. Orduan, Jaun Kuntia bere gordelektatik atera bedi, Bereterretxe'ren illotz ondoraño urbildu eta ezpataz erremata beza.*)

JAUN.—(*Ezpata Bereterretxe'ren odoletan gorrituta eta oin bat bere sabelaren gainean jarririk.*) Bereterretxe: Lukuze'ko Baroi jaunaren partez, milla goraintzi! (*Bijoa Jaun Kuntia.*)

IX'gn. jardunaldia

MARI SANTZ, MARI BELTXA, GARTXOT eta MARGARITA

MARI SANTZ.—Nun da, nun da, ene seme galanta? (*Negar zotinka makurtu bedi bere semearen illotz aurrean.*) Ene erraietako seme! Il aute, il aute!

MARI.—Tristan, Tristan! (*Makurtu bedi illotz ondoan oiñaze-miñetan.*) Nork il zaitu, ene Tristan!...

MARGARITA.—(*Gartxot'i.*) Beñat Arboti'koak arnasa dario oraindik. Eraman dezagun etxera.

GARTXOT.—(*Arboti'ko jaunarengana urbilduz.*) Beñat Arboti'ko: esan zak, ikusi al duk traidoria?

BEÑAT.—Bai, ikusi diat...

GARTXOT.—Nor zen?

BEÑAT.—Jaun Kuntia...

GARTXOT.—(*Ozenki eta zemaikor.*) Leirin'go Jaun Kuntia eta Napharroa'ko kondestable jauna: Izan bedi ire izena madarikatua mendez-mende Euskalerrietan!

O I A L A

A Z K E N A

Donostia'n, Jorraillak 23, 1959.

TXITRA

(ERESI ANTZEZKOIA)

AURRE-APRAIZ^{tar} BALENDIN'en iraulpena

ETXAIDE'neko Joannes neure adiskide onari biozkadaz

I T Z A U R R E A

Mahabharata antxiñako eresi baten urrengo erdekian artuta egiña da au, olerki lirakoi au:

Eskintzari bategaitik bidezti ebillala, Manipur'era eldu zan Arjuna, eta Txitraganda ezagutu eban an, Txitrabahana erri atako erregeren alaba ederra; eta aren zoragarritasunekaz lilluratuta, emazteztat eskatu eutsan. Nor zatekean itaundu eutsan Txitrabahana'k eta Arjuna Pandara zala entzun eutsanean bere asabetariko Prabhanjana ondorengo bagerik izan zala Manipur'eko errege-naroan (1), edatsi eutsan, eta jaubegeirik jadesteko neke gogorrek egin ebazala Shiba jainkoak aren lastasunekaz atsegindurik berak eta bere ondorengoak seme bana izateko mesedea egin-arte. Abindutako seiña (2) gizakumea izaten zan beti, eta bera, Txitrabahana zan, lelengoz, semea bakarrik izan ebana, Txitraganda, narea irauñ-azoteko. Au dala-ta, semetzat artu eban beti ta bere jaubegei egin. Eta jarrai eban bakaldunak:

“Txitraganda'k egin dagian seme bakarrak izan bearko dau gure nareari eutsiko dautsana; auxe da ezkontza onegandik bearrezten dautsudan baldinkizuna. Baldintza au onartu ba-badizu, zeurea dozuke Txitraganda.”

(1) *naro* = leiñu.

(2) *sein* = ume.

JAINKOAK:

MADANA (ERO)

BASANTA (LIKORI)

ILKORRAK:

TXITRA, Manipur'eko bakaldunaren alabea.

ARJUNA, Kurus'eneko bakalgeia, Kshatriya edo "Gudari-Endakoa".

Egimen onetan padar (3) bizikerea dagi oianean.
Manipur-aldeko ERRI-GIZONAK.

* * *

Antzektokirik barik antzestu ei zan "Txitra" Indi'n, antzezlarien inguruan ikusleak zireala. Ingalanda'n antzetzeko asmua Tagore'ri agertu eutsonean, ber-berak atondu ei eban iraulpena ta antzektokia zelan izan itarantzuna emon bere bai, baia antzerki au irarri ba-zeiten antzektoki bagerik irarri egien gurariaz.

LELENGO AGERRALDIA

TXITRA'K.—Bost Gezidun Jainkoa, Maitasuna'ren Jauna, zu ete zara?

MADANA'K.—Irazalea'ren biotzetiko lensemea nozu ni. Samin eta poz-tasunezko lokarriz lotuten dodaz nik neuk gizon eta emakumeen biotzak.

TXITRA'K.—Ba-dakit, ba-dakit zelakoak direan samin ori ta lokarri orreik...Eta zeu, nor zaudaz, Jauna?

BASANTA'K.—Zeure adiskide Basanta nozu ni, Aroen Bakalduna. Zartaroak eta eriotzeak munduaren azurrak bere karraskatuko leukiez, neuk jazarri ta uxatu ezpa-negikez etentzeke. Beti gazte nozu, ba, ni.

TXITRA'K.—Zeure agerrean auzpezten natxatzu, Basanta Jaun ori.

MADANA'K.—Zegaitik egin dozu, baiña, orren eskintzari gogorra ezezagun eder orrek? Zer dala-ta zimeltan izten dozu neke ta ilduraz zeure gartzetasun ezea? Zure buru-eskintza ori etxagoko maitasunaren jaurespideari. Esaidazu, nor zaudazan eta zer gura dozun.

TXITRA'K.—Txitra nozu ni, Manipur bakaletzeko bakalmegaia. Gure

(3) *padar* = eremutar.

jatorria egundo etzala izango ondorengo gizakume bagerik abindu eutsan, jainkozko eskerrez, Shiba Jaunak, gure aitaita bakalkoiari. Baia Jainkoa'ren itzak ezin aldatu eukean gure amaren erraietako bizitza-txingarra. Garaieziña izan nire izatasuna, emakumea izan-arren.

MADANA'K.—Ba-dakit. Eta orrexegaitik azten zaitu gizakume lez zuen aitak, eta arrarbela erabilten eta bakaldun-egikizunak irakatsi dautsuz.

TXITRA'K.—Bai. Orrexegaitik darabiltaz gizon-soñekoak eta urten egin dot emakumeari yagokon barru-bizitzatik. Emakumeek gizonen biotzak eurekanatuteko dabezen antzerik ez dakit. Esku sendoak dodaz arrarbela dardaratuteko, baia deusik ez dakit Kupido'ren arrarbela-erabilketarik, begi-jokorik, alegia.

MADANA'K.—Ori ikasi ez da egiten, eder ori. Irakatsi barik begiraturen dabee begiak, eta areikaz biotz-zauritua izan daitenak daki ondoen, zaurituten dabeena.

TXITRA'K.—Purna-ertzeko basoz niñioian ni eizan, bakarrik, egun batez. Zugatz bateri lotu zaldia ta orein (4) baten lorratzeri jarrai sastraka-arte batera sartu nintzan eta zugatz-adarren arteko badezpadako argiz bior-biorka yoian zidor estu ta latz bat aurkitu neban. Burrundara egien abarrak txirri-txirri (5) baten abestiaz, Orbelakaz egindako ogean luze, neuri bidea galazoz, ikusi neban gizon bat, beingo-beingoan. Alboratuteko agindu neutsan arrokeriz, baia ez eustan jaramonik egin. Egin neutsan zirri, andikeriz, neure arrarbela erpin zorrotzaz, eta zapart eginda zutunik jarri zan, errauts-pillotik zuzen eta bapatera urtetan daben su-ezpatearen antzera, eta irribarre parkakorrak izurtu ebazan aren ezpantezak, neure mutiko-arpegia ikusi ebalako, aurki. Egun atan nabaitu neban lelengez neure bizian emakumetasuna, ta gizonik neukala aurrez-aurre jakin neban.

MADANA'K.—Ordua daitenean irakasten dautset nik gizon eta emakumeeri euren burua ezaguteko ikaskizun nagosia... Eta gero zer jazo zan?

TXITRA'K.—“Nor zaitugu?” itaundu neutsan bildurrez eta arrituta. “Arjuna naz”, esan eustan, “Kurus'tarren sendi entzutetsukoa”. Arrizkoa nirudian nik, eta aantzi egin ekidan gur egitea be. Arjuna zan bai, Arjuna, neure amesen gurrak bakar aundia! Amabi urterako garbitasun-eskintzaria eginda eukala antxiñatik neukan

(4) *orein* = basamutz.

(5) *txirri-txirri* = kirkir, txirtxil.

nik entzutea. Amaika bidar izan neban nik guterra (6), neure gaztetasunezko aundigurakerietan, marro jantzita aupada egin, eta biok-biotara burruka egiteko! Nora joan zan zure ustekeria, neure biotz ergel ori! Neure gaztetasuna bere begitasun guztiekaz aldatu aal izan ba-neu nik neuk, zapalduten nengoan lur-zatiagaitik, esker domutsutzat artu neukean! Ez dakit zein oldozkizun zurrunbillok niñaroan. Zugatz-arteon galduten ikusi neban bapatean... Emakume gaixoa ni! Eneutsan ezer esan, ez agurtu, ez parkeskatu! Basatia lez geratu nintzan bertan, a muker aldendu zan bitartean! ...Urrengo goizean, jaurti nebazan neure gizon-soiñekoak, ipiñi nebazan beseztunak, marrak (7), katezko gerreztuna ta neure ikoltasun lotsagarria batuten eban arreunezko jantzi ubel bat, eta Arjuna'ren billa joan nintzan, jaramonge ta bizkor, Shiba'ren basojauretxera.

MADANA'K.—Jarrai egizu zeure edesti ori azkeneraiño. Biotzetik jaiotako Jainkoa naz ni, ta bai-dulert lilluraldi orrean ezkutapena.

TXITRA'K.—Ozta gogoratuten dot ez zer esan neutsan, ezta zer erantzun eustan bere. Ez egidazu guztia edesterik eskatu. Oñiaztua lez jausi zan lotsea nire ganera, ni apurtuterik jadetsi ez ebanarren, gizonak baizen sendoa naz ba-ta. Entzumenak zirikatuten eustazan azkenengo entzun nebanak, orratz gorituak zirikatuko leukiezanez, etxerantzean: "Garbitasun-eskintzaria egin dot. Ezin izan naiteke zure senar". Gizonaren eskintzaria! Zeuk dakizu zigur, Maitasuna'ren Jainko orrek, euren bizi guztiko nekeen altxorrak emakumearen oiñetan jaurti dabezen jakitun eta deunen barri. Nik neuk zatitu egin neban neure arranbela ta geziak erre. Gorroto dot ba arranbela eskegita ibiltarren ezeundutako neure beso sendo biurkorra! Maitasun, Urtzi-Maitasun, autsetan zapaldu dozu nire indar gizonkoiaren alperreko arropuzkeria, ta nire giza-ezitasuna gauzeztanduta datza zeure oiñetan! Irakatsi egidazu ba, orain, zeurea! Emoidazuz makalaren indarra ta aldezle bageko eskua-ren iskillua!

MADANA'K.—Zeure adiskide nozuke. Arjuna lurbira-atzemalea dakarket, zeure agerrera baitu, ta zeure eskutik onartuko dau bere matxiñokeriaren zigorra.

TXITRA'K.—Astirik izatekotan jainkoeri laguntasunik eskatu barik, apurka-apurka, irabaziko neuke aren biotza. Bere lagun lez nembilkioko, zuzendu negikezke bere gudu-burdiaren zaldi zigaitzak, lagunduko neuskio eizearen atsegiñetan, itzarrik nengoke gabetan

(6) *guterra* = zeezeren gurari bizia, Aiengiz-aldean.

(7) *marra* = pitxi.

bere txosnearen sarreran eta Kshatriya'ren egin-bear aundietan be lagun nengikioke: makalak sorosi ta zuzentza egiñez elduko nintzakio bear dan lekuetara. Zigur nago, "Au mutil au nor dot?". Oraingoan bere neure egitada onen antzera jarraitu daustan neure lenagoko bizitzearen mirabeetarikoen bat ete dot?" esanda begiratuko leuskedana. Gabetan malkoz, eta egunez irribarre egotarritsuñ (8) euren itxarokixunik eza ixiltasun bākartsuan alikatuten dabeen jaiotzaz alargun direan emakumeetarikoa enaz ni neu. Nire gurariaren lorea ez da autsetara jausiko bere igalia eldu baiño leen. Baiña bizitza osoko lana da egiazko izatea ezagutu ta lotsea izan dagioela jadestea eta auxegaitik etorri naz, lurbira eskuratuten dozun Maitasun, zuen atera, ta zuenekora, Basanta; Aroen Jaun gaztegin ori. Kendu dozue soin gaztetik leengo bidebagekeri au, itxusitasun samingarri au; egun baterako bakarrik egin nagizue andikiro ederra, neure biotzean maitasuna loratu zan baizen bizkor! Egun baterako egin-egiñeko edertasuna baiño ez dauetsuet eskatuten, eta neuk erantzungo dot datorkezan egunetzaz!

MADANA'K.—Emongo dauetsut daskedazuna, Andera ori.

BASANTA'K.—Egun bakar baterako barik, urte guztirako kokatuko da zure soin-inguruan lorazko udabarriaren lillurea.

BIGARREN AGERRALDIA

ARJUNA'K.—Amesetan zan, ala benetan aintzira-ondoan ikusi nebana?

Illunabarreko geriza (9) iñaurrien (10) artean nengoan ni bedar-tzan jezarrita, igarotako urteetzaz oldozten, inguratuten nenduen abarren illuntasunetik astiro-astiro ikuskizun eder-eder bat ager-tu zanean. Emakume taiua eukan, eta arrol zuri baten geratu zan ur-ondoan. Atsegiñez edatu bear eukeala zirudian ludiaren biotz-ak, aren oin ortoz zurien azpian. Aren soiñeko estalki mengalak urtu egingo zireala uste neban nik, birloratasunez eguratsuan, egu-nabarreko gandu (11) orizkea eguterako tontor edurtuan gesal-duten danez. Makurtu zan aintzirearen antzikur disdiratsuan ganerantz eta antxe begiratu eban bere arpegia. Atzerakadatxua egin eban biotz-ikaraz, lilluraturik, eta geldi-geldi geratu zan. Gero irribarreka ezker-eskua ardura bagerik lez jasorik, askatu eban bere adatsa ta tatarrez eroian beean bere oiñen inguruan. Zabaldu eban paparra ta begiratu ebazan arazkiro atondutako ta txera

(8) *egotarri* = egonarri baiño obeto; itz au geure errian ikasia dot.

(9) *geriza* = itzal Gipuzkoa'n.

(10) *iñaurri* = zabal.

(11) *gandu* = belaiño.

gozo batek adoretutako besoak. Makurtu eban burua ta bere gazte-
 tasunaren lora biguna ikusi eban, bere ezetasun samurra, bere
 azalaren margo gozatsua. Pozezko itsumustu batek argitu eutsan
 izate guztia. *Lotoaren* edurrezko kuskua (12) goizean bere be-
 giak edegikeran burua uretan ikusteko iduna makurtu ba-ledi ma-
 kurtu, bere buruari arrigarri eretxita geratuko litzake egun luze
 guztirako, aurki. Baia beingoan alde eban irribarreak aren ezpa-
 netatik, eta goibeltasunezko gerizea azaldu yakon begietara.
 Batu eban adatsa, estali ebazan besoak estalkiaz eta, antzika
 aldendu zan astiro-astiro, gabak aldenduten daben illunabar ede-
 rra lez. Gurariaren betekizun nagosia tximizta baten agertuta izan
 ekidala uste egikean, beingoan ezebeztuteko. ...Nor dabil ateari
 sakaka? (*Txitra sartuten da, emakume jantzita.*) Ene, aur dago!
 Geldi, neure biotz ori! Ez nire bildur izan, Andera, Kshatriya
 naz-da.

TXITRA'K.—Jauretxe onetan bizi naz ni eta zu neure ostararia zau-
 daz, Jaun gurgarri ori. Ez dakit neure abegia zelan erakutsi
 neikezun.

ARJUNA'K.—Andere galant ori, abegirik onena zeu ikustea baita.
 Zeozertxu itaundu gura neuskezu, gogaikarri ezpa-natxatzu.

TXITRA'K.—Egin daikezu.

ARJUNA'K.—Zelako eskintzari latzak zaukaz lotuta jauretxe bakartsu
 onetan, ilkor guztiak olako edertasunaren ikuskizun barik itxita?

TXITRA'K.—Ixilpeko gurari bat jaboten dot neure biotzean, eta bete
 daiten eguneroko otoitzak eskintan dautsadaz, Shiba Jaunari.

ARJUNA'K.—Ene, ta zeuk zer gura izan daikezu, ludi guztiaren gu-
 terrea zorean orrek! Goizeko eguzkiak bere suzko oiña lelengo
 irarten daben sorkaldeko tontorretik sarkaldeko lurraldearen baz-
 terreraiño bide egin dot; lurraren ganean aberats, yaio ta andia
 dan guztia ikusi dot. Nire jakituria zeure izango da, ba, zer edo
 noren billa zabizan esan ba-dadistazu.

TXITRA'K.—Guztiak dazaute nik billatuten dodana.

ARJUNA'K.—Guztiak? Eta nor da bere ospea dala-ta biotza atzeman
 dautsun jainkoen autatu ori?

TXITRA'K.—Gorengo maillako errege-etxean jaiotako gizurenetatik
 aundiena baita.

ARJUNA'K.—Ez egizuz eskiñi zurea lako edertasun-altxorrak ospe
 aizunezko opamaian, andera. Entzute txarra eguzkia jagi baiño
 leen goizetan lanbroa landetan lez miñez-miñ eskegiten da ba.
 Esaidazu, nor da errege-jatorriko gizuren bikain ori?

(12) *kusku* = erdi zabalik dan lorea.

- TXITRA'K.—Guzurra dirudi, padar, beste gizon batzuen ospearen leiak dozuzana! Ez dakizu Kurus'tarren bakal-narea (13) baiño ospetsuagorik lurbiran ez daitena ala?
- ARJUNA'K.—Kurus'tarren narea!
- TXITRA'K.—Eta ez dozu iñoz entzun izan ain etxe ospetsuko izen andiena ala?
- ARJUNA'K.—Zeure ezpan-ezpanetatik entzun gura dot baiña.
- TXITRA'K.—Arjuna, lurbira-menperatzaillea. Gizadiaren agotik jaso neban au, izen illezkor au, eta zekenkiro jabon neban neure neska-biotzean. Erlantzen bat baiño ez ete da ba, izen ori, padar? Esaidazu, ta aiko-maikoetan ibilli barik ausiko dot neure biotzaren pitxitegia, ta autsetara jaurti marra aizuna!
- ARJUNA'K.—Aizunak izan, naiz egiazkoak izan aren izen eta ospea, aren egitzari ta aren adorea, ez egizuz jaurti, zeure biotzaren errukiarren; Arjuna auzpez dago zeure oiñetan une onetantxe ba-ta.
- TXITRA'K.—Arjuna zu!
- ARJUNA'K.—Bai, ber-bera naz ni, maitasun-gosez zeuen atean ostatu-eske!
- TXITRA'K.—Ez da egia Arjuna'k garbitasun-eskintsaria egin ebana amabi urterako, ala?
- ARJUNA'K.—Egia da, baiña zeuk birrindu dozu aren eskintsaria, gau illunaren eskintsariak igetargiak birrintan dauzenez.
- TXITRA'K.—Au lotsagarria!... Zer ikusi dozu nigan zeure buruagazko aizun biurtuten yatzunik, baia? Nor lilluratuten dozu zeure biarri-zanen domua daitena dalakoarren emoteko gertu dagozan begi baltz oneitan, esnea baizen zuri direan besootan? Ez dozu nire neu benetakoa billatuten, ba-dakit; eta nabaituten dozun ori ezin izan daiteke maitetasuna, ezin izan daiteke gizonak emakumearentzat daben gorengo goratarrea, aurki! Au tamala! Soiñeko marro-jantzi urrakor onek gogo illezkorra ikusteko ez direala jarri bear dauzala gizonak! Bai, oraintxe dakit, zigur, Arjuna, zure bizitasun gizurenkoiaren ospea guzurra dana!
- ARJUNA'K.—Ene! Ospea dan uskeria! Egitsarien arrokeria dan ergelkeria! Amesetea yirudit guztiak! Zeu bakarrik zara egin-egiñekoa, zeu, munduaren altxorra, ezbear guztien azkena, alegin guztien elburua, emakume bakar ori! Ba-dira beste batzu apurka-apurka ezagututen direanak, baia zu ikustea, lipar batez osagune osoa betiko ikustea da ba!
- TXITRA'K.—Enaz ni, enaz ni, Arjuna, olakorik, ene! Jainko'ren baten atzipekeria da au! Zoaz, zoaz neure gizuren ori, zoaz! Etzait

(13) *bakal-narea* = errege-jatorria.

ibilli aizunkeriaren atzetik, irudimenari ez egiozu eskiñi zeure biotz andia! Zoaz!

IRUGARREN AGERRALDIA

TXITRA'K.—Ez, olakorik ez! Gogo-barru goseberatik setati urten le-gikeen eskuakaz oratu bearrrik naukan begirakune orreri arpegi emon, bularra erdibitu bearrrik auzka (14) nabari aren biotza, za-rata aierkorra (15) soin guztiai bultzaka dabela ta gero eskekoa-ren antzean azken-agurra egin..., ez, olakorik ezin daiteke! (**MADANA eta BASANTA sartuten dira.**) Ene! Maitasuna'ren Jainko, ze-lako gar izugarriara jaurti nozu! Erretan nago ta erre-azo dagit ikutu dagidan guztia!

MADANA'K.—Bart zer jazo zan?

TXITRA'K.—Bedatseko loren orriz or-emen txirripistindutako ogean etzan nintzan, illunduten yoianean, eta Arjuna'k nire edertasuna dala-ta egin eban goramen arrigarriatzaz oldozten jarri nintzan egun luzean batutako ezta tangadaka-tangadaka muxtetan. Aantzi egin ekidazan joandako nire bizitzearen edestia ta leenagoko neu-re izateena. Labankerizko burundara osoa ta oianen zurrumurru-ots guztia adituteko ordu igeskor batzu baiño ez dauzan lorearen antzera nabaitan neban neure burua, eta gero jatsi egin bear begiak zerutik, bekokia makurtu, ta autsetan itxi, antziz (16), deskeillarik bage, joandakorik ez etorkizunik bageko une bete-betearen edesti laburra aulantxe amaituta.

BASANTA'K.—Aintzaren amaibageko bizitza goiz ber-beretan loratu ta igatu daiteke.

MADANA'K.—Abesti baten bitartune laburrean amaibako esangurea lez.

TXITRA'K.—Ego-aldeko aize bigunak lo-azo nenduan xeraka. Aterpea egiztan *malati*-zeru loratsutik laztan ixiltsuak jausten zirean nire soñiaren ganera, ta ilteko etzuntokia aurkituten eban lora bakoi-tzak neure adatsean, neure bularrean, eta neure oiñetan. Lo negian nik. Eta bapatez, begikune luze-sakon batek ikututen ebala nire soin loak artua uste neban, neure loaren sakonetan, suaren atz zorrotzak ikutu egikienez. Zutundu nintzan biotz-ikaraz, eta aurrez-aurre ikusi neban Padarra. Igetargia azkenetan zan eta orri-arteti begira egoan giza-taiu auskorrean landutako jainkotar antzearen arrigarritasun a barrandatuten (17). Usaiñez zamauta

(14) *auska* = burruka.

(15) *aierkor* = leiatsu.

(16) *antzi* = zotin.

(17) *barrandatu* = zelatan egon.

egoan eguratsa; arratsaren ixillak itz egian txirri-txirrien abestiz; zugatzen gerizetak aintziran egozan dingilizka geldi-geldi; ta antxe egoan zutunik, luze, zuzen, tinko oianeko zugatz-antzo makillea eskuan ebalá. Bizitzako egiztapen guztientzat il nintzala, ta amesetako jaiotzaz begitasunezko bizitzara igaro nintzala, nabari neban neure begiak edegikieran, Oifietara jausi ekidan lotsea, jantzi askatua jausten danez: "Maite ori! Neure maite ori!" ziraustala entzun neban. Eta, orduan, aantzitako neure bizitza guztiak bat egin zirean eta erantzun eutsoen: "Ar nagizu, euki nagizu nazan au!" Eta luzatu egin neutsazan besoak. Zugatzen oztera sartu zan igetargia, ta illuntasunezko errezela (18) batek estali eban guztia. Ortzi-lurrak, aldiak eta bitartuneak, atsegiñak eta miñak, eriotzeak eta bizitzeak bat egin eben eziñaren birloratasunean... Goizaldeko argi-asteán, txorien leen-txioekaz batera jesarri ta ezkerreko besoaren ganean burua dodala jarri nintzan. Arjuna'k lo zirauan. Igetargi barriak goizean euki daroan antzeko ardura bageko irribarrea eukan ezipan-inguruan, eta goizabarraren dizdira gorriubelak ikututen eutsan bere aitor-bekokia. Antzika jagi nintzan; alkartu nebazan biurdika (19) orritsuak, daburduko irradaka sartuten zan eguzkia aren arpegitik kentako ta, ingurura begiratuta, egunero ikusten neban lur zaarra ikusi neban. Aurretiaz zer izan nintzan gogoratu neban, eta *sherafi*-loraz garaztautako oian-zidorrez arin-arinka joan nintzan bere buruaren gerizeaz ikeratuta joan doan oreiñaren antzean. Zokondo bakartsurik aurkitu neban, jesarri nintzan eta, esku biakaz arpegia estalita negar eta oiú egin gura izan neban, baiña etxatan anpulturik begietara etorri.

MADANA'K.—Ilkorren alaba orren zoritxarra! Zerutar ardaú urriñtsua (20) ostu neban altxor urtzikoitik (21), eta areaz bete, ganez eragin-arte, ludiaren gau bat, eta zeure eskuan ipiñi neban edan zegian; eta oraindik diadar dagizu larritasunez!

TXITRA'K.—(*Samintasunez.*) Nok edan eban? Bizitzako gurarién betetasunik bakanena eskifia izan ekidan, maitetasunaren lelengo alkartasuna; baiña erausi egin eustien eskuetatik! Au maillegautako (22) edertasun au, argituten naben aizunkeri au, larregi edegitako pitxiaren (23) orriak jausten direanez jausiko da nigandik, alkartze eztiaren edergaillu bakarra eroanez; eta betiko jesarriko

(18) *errezela* ⇒ estalki eskegiarra.

(19) *biurdika* ⇒ aien naaskorra.

(20) *urriñ* = usain gozo.

(21) *urtzikoi* = jainkotiar.

(22) *maillegau* = aldirako itxi.

(23) *pitxi* = lora. Au, itz dotore au, geure erriko zaarleri ikasia dot.

da emakumea, oraintxe, bere billoistasun txiroaz lotsatuta, gau ta egun negarrari ekiteko. Maitetasunaren Jainko ori, onek txerre-naren antzean jarraituten daustan etxurapen madarikatu onek, neure maitalearen bezua guztiak, neure biotzak egarri dauzan laztan guztiak ostuez darraizt!

MADANA'K.—Zure gau bakarra bai izan zatekean alperrekoa! Betaurrean zeukan poz-txalupea baia ugiñak ez eutsoen laga zure bazterrari ikututen.

TXITRA'K.—Esku-eskuetan neukan zerua, eta aantzi bere egin ekidan lipar (24) batez, jadetsita eneukanik; eta goizean, neure amesetatik iratzarkeran, nire gorputza neure buruaren naikide biurtu zala ikusi neban. Bai dala egikizun gorrotogarria apaindu, ta neure maitaleari bidali ta berak xerakatuten ikustea! Oi, Urtzi, baztertu egizu nigandik zeure esker ori!

MADANA'K.—Esker barik itxi ba-zaidaz itxi, zelan aurkeztu zeintek bez zeure maitaleagana? Elitzake ankerkeria bere ezpanetatik edontzia zeuk kendutea atsegiñaren aurrerengo zurrutadea ozta muxtau dagienarako? Orduan bai begiratuko leuskezula amurruzko samintasunaz!

TXITRA'K.—Olan izan baiño oba neuke berein bidar! Neure egiatzko izatea agertuko dautsat, au marro-jantzi au baiño jatorragoa! Ezezkoa emon ba-dadist, arbuiau eta biotza aldendu ba-dadist, ixillean jasango dot!

BASANTA'K.—Entzun neure aolkua. Lora-aroa igaro ta udagoena eldu daitenean, igaliaren garaitza izango da. Berez elduko da soñia beroaz igunduta aren ezetasuna erkindu daiteken aldia; eta, orduan, pozarren onartuko dau Arjuna'k betiko geratu dagikizun egia onurakorra. Biurtu zaitex zeure zorabiltasunaren jaira!

LAUGARREN AGERRALDIA

TXITRA'K.—Zer dala-ta begiratuten daustazu olan, neure gudari orrek?

ARJUNA'K.—Egiten diarduzun lora-korda orreri begira nago. Esker eta trebetasuna, aizta bikoitzak, jostari dagie irrada (25) zure atz-erpiñetan (26). Begira ta oldozten nago...

TXITRA'K.—Zer oldozten dozu, ba, Jauna?

ARJUNA'K.—Aztamen (27) bizkor orreaz eta samurtasun orreaz, geu-

(24) *lipar* = une.

(25) *irrada* = dantza.

(26) *atz-erpin* = atzamar-punta.

(27) *aztamen* = ikumen.

re etxaldera (28) biurtu nadiñean burestunduko rozun buretun illezkorrean neure erbeste-egunak kordatuten diarduzula oldozten izan dot.

TXITRA'K.—Zueneko etxaldea! Baiña au maitasun au etxaldekoa ez da ba-ta!

ARJUNA'K.—Etxaldekoa ez dala?

TXITRA'K.—Ez, orrez ez egizu barriri itzik egin. Iraunkor eta sendoa daitekeana eroan egizu zeuen etxaldera. Eta landetako lora-txua laga egizu jaio zan tokian, galankiro il daitela egunaren buruan, lora zimelduekaz eta usteltan direan orriekaz. Zeuen jau-regiko aretora eroan eta ez jaurti an, gero, legortu eta aantziten direan deuskaiez errukirik ez dabeen arizko beaeren ganera!

ARJUNA'K.—Gure maitetasuna olakoa da ala?

TXITRA'K.—Olakoxea da, bai! Eta ez da atsekabetu bear. Asti egu-netarako egin zanak, egun areitantxe baiño ez dau izan bear; pozkidea (29) damu biurten da ba, urten bear leukean atea igaropidea galazoz ertsi daitenean. Artu egizu, dirauan-arte jabon egizu, eta zure illuntzeko gogaitaldiak goizeko zure gurariak irabazi aal eukeana baiño geiago ezpedi bearretsi!... Amaitu da eguna. Jarri egizu lora-korda au, Ni nagoan nekatua!... Zeure besoetan ar nagizu, ene maite orrek, eta pozbakotasunaren alperreko kezka gutzia il beite geure ezpanen alkartze gozoan.

ARJUNA'K.—Ixi, neure maite ori; aitu illuntzeko aizeak zugatz ixilt-suen artetik dakazan baserri-jauretxeko otoitz-kanpaien ots zoliak!

BOSGARREN AGERRALDIA

BASANTA'K.—Ezin jarraitu neikezu aurrera adiskide, neka-nekatuta nago-ta! Zuk bai al dakizu zelako lana dan zeuk iziotu dozun su ori iraun-azotea? Loak artuten nau, jausi egiten yat eskuetatik aizegaillua, eta errauts otsak estalduten dabe txingarra. Ostera bere lorrindu egiten naz eta, neure indar guztiekaz putz eginda gaizkatu egiten dot gar nekatua. Baia oraintxe ezin daiket geiago!

MADANA'K.—Ba-dakit; umeak baizen aldakorra zara. Ezin geldi egon zeintekaz ortzi-lurren zeure joko orretan. Zati-zati egiten dozu unetxu batean, nabaitzeke (30), egun osoetan zeaztasun amaiba-

(28) *etxalde* = supizgu diño baiña *etxalde* diñot, euskeldun jatorrak esango gendukeanez.

(29) *poskida* = alaitasun.

(30) *nabaitzeke* = igarri barik.

koz egin dagizuna. Baia gure egingo au amaitzer (31) dago. Egaz eta egaz dagie egunak, atsegiñak egoak ezarrita, ta urtea, ie azketan, birloratasun zoriontsuz larrituten da.

SEIGARREN AGERRALDIA

ARJUNA'K.—Egun goizean, itzarkeran, nire amesetak marrarik ondu ebela ikusi dot. Ez daukat jaboteko marrontzirik (32), ez ezarteko errege-burestunik, ez eskegiteko estuntzarik be, baia ez daukat jaurtiteko adorerik bere. Eta kshatriya'ren nire eskoe-eskuak, pitxi au euki bearraren-eukibearraz, aztu dagiz bere eginbearrak. (TXITRA sartuten da.)

TXITRA'K.—Esaidazu zer oldozten jardun dozun, Jauna!

ARJUNA'K.—Eizako zeretaz oldozten jardun dot. Au euri-jaustea! Urak bai joten dau indartsu egia! (33). Edoien gerizeta baltza astunkiro eskegita dago zugaztian, eta ibai beteak zapart dagiz gaztedi zorabiatuak lez barre-algara isekatsuz erromara guztiak... Aulakoxe egun euritsuetan Txitraka'ko oianera joan oi gintzazan, nire lau anaiak eta ni, abelzuak eizatuten. Areik ziran aldi alaitsuak! Zapart egien gure biotzak edoi-ots burrunbatsuekaz; eta euriaren ituxurekaz eta uiolen otsaz orein bildurtiak ez eben entzuten gure oin-otsik, eta leoi-nabarrak lur bustian izten ebezan lorratzak, euren abaroeri etoikeri egiñaz. Eizan egitea amaitan genduanean, aupada egiten geuntsan alkarrerri, etxerantzean ibai naasiak alde baterik bestera ugar igaroteko. Nun zer izango-gogoa yator ostera bere! Barrero be eizan egin gura neuke ba!

TXITRA'K.—Lelengo antzi egizu orain jarrai zabilkozan eizea. Jarrai zabilkozan orein-eme zoragarria gura nai gurez atzi daikezulakoan zagoz, zigurtasunez? Ez, oindiño ez! Ameseteak lez egiten dautsu iges eskuan daukazula uste izaten dozunean, ezigaitzak alakoak! Begiratu egizu euri zoroak jaurtiten dautsazan beredin geziri igesi aizeak daroan arrapaladea; eta, ori gora-beera jarei (34) doa. Galantasunaren gogo ariñaren atzetik zoaz zu, ta eskuan dozuzan gezi guztiak jaurtiten dautsazuz; baia, ikutzeke ta azke igesten dautsu beti orein-eme lilluragarri orrek.

ARJUNA,K.—Eta, ez dago zeure otzantasuna agertuaz iñoz atsondu (35)

(31) *amaitzer* = ia amaituan.

(32) *marrontzi* = pitxiontzi.

(33) *egia* = tontor-alderdia.

(34) *jarei* = azke.

(35) *atson* = usain gozo.

izan zenduan etxalderik? (36). Oianaren truke zapuztu zendualako illundu izan zan eta biotz onekoen batzu begira dozuzan etxalderik, neure maite ori?

TXITRA'K.—Zer dala-ta diñostazu ori? Ezer oldoztu ez daitekean ordu atsegintsuak amaitu zirean ala? Zeure aurrean nakutsuna (37) baiño enazana ez dakizu, ala, ni? Onen ostein niretzako ez dago ezer bere. *Kinsuka*-orriaren erpin-erpiñetik eskegita dagoan iruntzak (38) ez dauka izenik ez norarik, ez itaunik erantzuten dau. Maite dozuna olakoxe iruntz-tangada egin-egiñekoa yatsu ba.

ARJUNA'K.—Baia, ezek bere ez dautso ludikeriari lotuten? Jainko apetatsuen baten ardurabakotasunak lurrera jausten laga dabean zeru-alabean baten antzeko ete ba?

TXITRA'K.—Bai.

ARJUNA'K.—Ene! Galdu egingo zaudazala betiko uste dot orrexegaitik bere! Au neke izan nire biotzarendako, ta nire burutapenak ez dakie atsedena zelakoa daitekeanik bere! Ondoragotu zakidaz, emakume eskuragaitz ori; izenaren lokarrietaratu zadi, etxaldeko-etara, sendikoetara; alde guztietan nabari zagizala nire biotzak eta bizi daitela zeugaz maitetasunaren zigurtasun baketsuan!

TXITRA'K.—Zer dala-ta edoien margoak, ugiñen dantzea, ta pitxien urriña-ta atzi ta eusteko alperreko indar ori?

ARJUNA'K.—Ezerezaren aizeaz maitasuna artetuterik ez egizu itxaron, ene bakandera orrek! Emoidazu besarkatuta zeozer, maitetasuna baiño andiago datekean zeozer, jasantasunean bertan iraun dagikean zeozer!

TXITRA'K.—Oindiño ez da amaitu urtea, neure gizuren ori, ta gogait eginda zagoz daburduko. Oraintxe ulertan dot zeruaren onespena daiteana loren bizia orren laburra egin dabena. Au nire soin au, joan dan bedatsean (39) lorakaz makaldu ta il aal izan ba'litz, deduz illa zatekean, aurki. Baia dana dala, aren egunak zenbatuta dagoz, ene maite ori. Ez izan erruki, laskitu egizu ezti bagerik itxi-arte, bildur naz ba, zure biotz eskekoa gurari asegaitez bein eta birritan agana biurtu ez daiten, erle egarbera autsetan ilda datzazan udako lilietara joan oi danez.

ZAZPIGARREN AGERRALDIA

MADANA'K.—Auxe dozu zeure azken-gaba.

(36) *etxalde* = supizgu dino.

(37) *nakutsuna* = ikusten nozuna.

(38) *iruntza* = intza, *garoa* bere bai Bizkaia'n.

(39) *bedats* = udabarri.

BASANTA'K.—Udabarriaren meatz amaiezkorretara biurtuko da biar zure soñaren edertasuna. Zure ezpanen margo gorria *asoka*-orri eze bi lez aldaskatuko (40) da barrero, Arjuna'ren laztanen gomutatik azke, eta eun *jazmin*-lora urrintsuz birsortuko zure azalaren dizdizera zuri-gozatsua.

TXITRA'K.—Daskatsuedana ez egidazue ukatu, Jainko ok! Gau onetan, nire azken-orduana, bere goirengo dizdiratasunaz argi egin dagiala nire edertasunak, itzalduten doanugarren azken-egaztadak egiten dabeenez.

MADANA'K.—Laketuko yatzu.

ZORTZIGARREN AGERRALDIA

BASO-GIZONAK.—Orain nok urgatziko gauz?

ARJUNA'K.—Zer jazoten da, baia?

BASO-GIZONAK.—Uioldea lez datoz lapurrak iparraldeko mendietatik, eta zuzitu egingo dabe erria.

ARJUNA'K.—Eta erri onetan ez daukazue aldeztu zagikeezanik?

BASO-GIZONAK.—Txitra Bakalmegaia genduan gaizkin guztien uxatzailea, eta emen bizi zan-arte zoriontsua genduan lurralde au; berezko eriotzeaz ilten gintzazan eta beste gaitzen bildurrik ez genduan izaten. Orain bidezti dabil eta iñok ez daki nun aurkitu daiteken.

ARJUNA'K.—Eta emakumezkoa da lurralde onen aldeztzailea?

BASO-GIZONAK.—Bai, geure aita ta geure ama dogu batera. (*Joan doaz. TXITRA sartuten da.*)

TXITRA'K.—Zer dagizu or jesarrita, bakarrik?

ARJUNA'K.—Aren edestiak edesten ainbat gizon yatortazan Txitra Bakalmegai ori zelako emakumea daitekean oldoztu guraz jardun dot.

TXITRA'K.—Ene! Ez dai ederra! Erioa bera baizen baltz direan nire begiok baizen dotoreak ez dira aren begiak. Edozein jogai zeartuteko gai da bere geziaz, baia nire gizurenaren biotza zeartuteko ez.

ARJUNA'K.—Gizona dala diñoe kemenez eta emakumea samurtasunez.

TXITRA'K.—Zoritxarrik andiena orixe dau. Emakumea emakume baiño ez daitenean eta irribarre ta zipaz (41), ta arduratsu ta mux (42) xeratsuekaz, gizonen biotzean naaspildu daitenean, zoriontsu izaten

(40) *aldaskatu* = barrero orritu.

(41) *sipa* = negar-zotín.

(42) *mux* = eregu.

da. Zer dala-ta jakin bear dauz egitzari (43) andirik-eta? Shiba gure Jauna'ren jauretxeko txalarrenean (44) ikusi ba-zendu ikusi atzo, antxe egoan ba oian-ertzeko zidorraren ondoan; ari begiratu bere egin bagerik igaro zintzakezan bear ba-da! Orren nekatuta zagoz dagoneko, emakume-edertasunaz, orain giza-indarra ba-leu gurago zendukeyala? ...Bultzu apartsuaren txirripistadetan bustitako orri ezeekaz egin dot geure biago-ogea (45) gaba baizen illuna dan mentzulo batean, ara. Arri baltz itugintsuaren odoldi gozatsu ta mardulen ezetasunak laztanduten dauz an begiak lo-eraziarte. Zatoz neugaz!

ARJUNA'K.—Egun (46) ez, neure maite ori.

TXITRA'K.—Egun zegaitik ez?

ARJUNA'K.—Bidelapur aldra bat eldu dala zelaira esan dauste. Neure iskilluak gertau bear dodaz, baserritar gaixo orreik aldezen joan bear dot-eta.

TXITRA'K.—Ez arein errenkurarik izan. Txitra Bakalgaimeak zaintza sendoa itxi eban bidazti abiau baiño leen mugako igaropide bakoitzean-da.

ARJUNA'K.—Tira; baia Kshatriya'ren neure eginbearretan apur baten iñarduten laga egidazu. Omen barriaz urenduko dot beso nagi au, ta zeure buruarentzako egokiago datekean burrukea egingo dot.

TXITRA'K.—Eta joaten laga gura ezpa-dautsut, neure besoetan naasi ba-zaidaz naasi, niri dekorkeriz (47) alde-eragin eta joan egingo zara ala nigandik? Zoaz ba! Baia ekizu eten daiten biurdukea ezin barriro bat-egin daitekeyala! Zeure egarria asetu baldin ba-do zu zoaz: Gogoratu egizu, ostantzean, atsegiñaren Urtzimea aldakorra dala, ta ez dautsala itxaroten gizon bakar bateri bere!... Zatoz, jesarri zadi neugaz apur batez, ene errege ori! Esan egidazu oiñazten zauzan urduritasun ori zer dan, leen zer oldozten izan dozun! Txitra'z oldozten jardun dozu ala?

ARJUNA'K.—Bai, Txitra'z. Zelakoa izan ete betetan mundurik-aramaio (48) joan dan eskintzari ori? Zer peitu ete eikeon ba, areri?

TXITRA'K.—Areri? Iñoz ezer euki izan dau ba zoritzarrekoak alakoak? Bere emakume-biotza ziega (49) billoisean atxillotuten da-been baitegiko (50) ormatzarren antzeko dira ber-beraren onoi-

(43) *egitzari* = egitada.

(44) *txalarren* = etxe-barruko larrimtxua.

(45) *biago* = eberdi-osteko lotaldia.

(46) *egun* = gaur.

(47) *dekor* = latz, legor.

(48) *mundurik-aramaio* = mundu-zear, alderrai.

(49) *ziega* = gela illun eta itzela.

(50) *baitegi* = espetxe.

menak bere. Illunduta dago adiguririk ezagaitik. Mantarrez jantzita poztu bearra dau aren emakume-maitasunak, edertasuna ukatua izan yakon ba-ta. Bere argi guztia edoi illunekaz atzinduta (51) daukan poz bageko goizaren arimea dirudi, menditontor gogorrean jesarrita. Aren bizikerearen jakin gurarik ez egizu izan, gizon-entzumenean ez dagi ots gozatsurik ba-ta.

ARJUNA'K.—Arek dagian guztia jakin-guraz naukazu, ba, gaberdian uri arrotzera eldu daitekean bidaztiaren antzera. Gerizeten antzean illunsamar ikusten dauz etxe-ganak, torreak, lorategietako zugatzak, eta itsasoaren erostea eltan yako, aldizka loaren ixiltasunean. Arena jakin-miña arrigarritasun ezezaunak goizak noz agertuko!... Edesi dazu aren edestia!

TXITRA'K.—Onezkero edesi bearra dago...

ARJUNA'K.—Bere zaldi zuriaren ganean dakustala begitanduten yat neure oldozmenetan... Arrokeriz oratuta daroaz ugalak ezkereskuaz, eta arranbela eskoian, eta, itxarokizun pozkidatsua edatuten dau inguruan Gurenda-Urtzimea'k lez. Bere erroeri dau-tseela zaintan dauz bere leoi-kumeak, maitetasun ankerrez, ernai dagoan leoi-emeak lez. Euren indar azkea baiño beste apaingailurik izan ezarren, eder dira emakume-besoak. Nire biotza arttega dago, neure bakalme ori, neguko lotaldi luzetik berbiztu daiten sugetzarra izan oi danez. Zatoz, biok-biotara egin dagigun arrapaladan zaldi bizkorretan, bitartuneak-zear, argiaren obu bikoitzantzo! Urten dagigun illundi orlegizko baitegi loeragingarri onetatik, arnasea itoten daben atson ordigarrik (52) aterpe umel eta astun onetatik!

TXITRA'K.—Enagizu atzipetu, Arjuna! Nasaikeri gozatsu onetatik, aztikeriz, oraintxe, neure burua azkatu aal ba-negi azkatu nik, munduazko artu-emon latz-osasungarriaz ikoltan dan edertasunaren samurraldi biurkor onetatik, eta iñok emondako soñiekoa lez jaurti ba-negiz jaurti neugandik, jasan aal izango ete zenduke? Makaltasun lotugarriaren maltzurkeri ta antzeak nardatuten dauzan biotz adoretuaren indarrez artez eta sendo zutundu ba-naite zutundu ni; mendiko izai jagi ta gaztea lez nik neure burua jaso ba-dadit, eta narraz dabillan biurdikea barriro izan ezpa-nadi, atsegingarri irudituko ete natxake gizon-begieri? Ez, ez, zuk ezin jasan izango dozu! Oba izango dot gaztaro igeskorrenen jostaillu ausbera guztiak neure inguruan sakabanatu ta neuk autsi, ta egotarriz itxaron; eta biurtu gura dozunean neuk edarango (53) dau-

(51) *atzindu* = lorratza kendu.

(52) *ordigarri* = moxkorgarri.

(53) *edaran* = edan eragin.

tsut irribarrez atsegiñaren ardaua soin eder onen edontzitik; eta ardau oneaz nekatu ta ase ba-zadi, alde zeinteko lan-egiten edo jolas-ten; eta zaartu naitenean, niretzat geratu dakizun edozein zokondo onartuko dautsut, apal eta eskertuta. Atsegin ete litzakio zure gogo urenkoiari gabeko zure kopifiak (54) egunez bere zeure lagun izan gura izaterik, ezker eskuak eskoe arroaren zamakide izaten ikasi gura izatea?

ARJUNA'K.—Ez dot uste ondo ezagututen zaudazeni, arean bere. Iru-di urreztauan ezkutautako urtzimea zirudidaz. Ezin negikezu ikutu. ezin ordaindu daiketzut zeure emari onesgarriekaitik sor dautsudan. Eta nire maitetasuna guztia bearrekoa izan olan. Zeure begi goibelen sakontasun ulergaitzetan eta daukien zentzunari iseka dagitsoen zeure okerkerizko itzetan bere soñaren esker aula urratu ta miñaren su txauan (55) agertu gura leukan et-eteko izakirik ikusten dot, batzuetan, irribarreen estalki lurruntsua zear. Begitasuna da aren maitetasun kokomarrotuari aurreratuten yakon Egia'ren lelengo itxurapena; bere apaingarri ta estalkiak jaurtiten dauzan ordua eltan da azkenean baia, ta andikitasun billoisaz jantzita agertan yako. Auxe azkenengo zeu auxe billatuten nabil ni neu aztamuka (56), auxe Egia'ren tolesbageko agiri auxe. ...Zegaitik dagizu negar, ene maite orrek? Zegaitik estalduten dozu arpegia eskuekaz? Jasan-azo egin dautsut ala, enetxu? Aantzi egizu esan dautsudana ba, aurrean dodanaz poztuko naz-da. Illuntasuneko abia ikustezkorretik eldu bekik txori ezkutukitsua lez galantasunaren lipar bardinge bakoitza, eresizko erreparriaz (57). Itxi egidazu emantxe jesarten, betiko, neure itxarokizunaz, egiztapenen ertzean, eta amaitu bekidaz aulantxe neure egunak!

AZKEN AGERRALDIA

TXITRA'K.—(*Estarita.*) Neure jaun, ondarreraño ustuta dago txola (58) dagoneko? Oro amaitu da daburduko, benetan be? Ez, guztia amaitu dan-arren zeozer geratuten da oindiño! Eta zeure aiñetan ezarten dodan neure azken-oparia baita... Politasunez bardiniñik bageko pitxiak (lorak) ekarri nebazan nik lilitegi ortzikoitik (59) zu gurtuteko, neure Jainko laztan ori! Gurketak amaitu

(54) *kopin* = andrakil.

(55) *txau* = garbi-garbia.

(56) *astamuka* = kontuz.

(57) *erreparri* = mezu.

(58) *txola* = beire, edontziño.

(59) *ortzikoi* = zerukoi.

dira, pitxiak zimelduta dagoz, eta jauretxetik erraztuten (60) itxi egidazu. (*Estalgetu, ta bere lelengo gizon-jazkiak agertan da.*) Eta orain, begiratu begi samurrekaz jauresten zauzanari! Enaz gurtuteko erabili nebazan loreak baizen ederkiro egin-egiñekoa; akats eta zetakaz (61) betea naz ba-ta. Lurbira-bide aundiko bidezta nozu, jazkiak zikin daukadaz eta oiñak arantzaz odolduta. Nun jadetsi aal ete negike nik neuk loren zoragarritasuna, une bateko bizitzearen sorginkeri orbangea? Au arrokeriz dakartsudan emoi au, emakume-biotza dozu. Biotz onetantxe batuta damotsudaz auts-alabearen samin guztiak eta pozkida guztiak, itxarokizunak, bildur eta lotsariak; biotz onetatik jagiten da maite-tasuna, bizitza illezkorrerantz burruka. Lorrinkeri bat ba-dauko, baia mazala ta aundia da; ta lorearen gurketea amaitu baldin bada, nazan lakoa nartu nagizu, ene Jaun orrek, zeure gomenkaritzat (62), betiko! Txitra natxatzu; Bakaldunaren alabea. Gogoratuko yatzu, aurki, Shiba'ren jauretxera apaingarri ta soifeko aberatsez, gizon-antzean, lotsagarriri maitasuna egiten, egun batez eldu ekizun emakumeaz. Ezetza emon zeutsan zuk. Ondo egin zenduan, neure Bakaldun orrek, emakume a neure samoa (63) zan ba-ta. Ilkorrek ifioz izan ez datekean taiu dizdirakoia jadetsi neban gero jainkoekandik, urte beterako, ta azpikeri-zamaz adorekatu neban neure gizurenaren biotza. Zigur izan baia, orain enazela ni orduan nintzan emakume ber-bera! Txitra nozu ni. Enaiatzu jauretsi oi direan urtzimeatarikoa, ez-eta ardura bage erail oi direan sitsaren antzeko gurkaitasunik gabeko ganorabakoa bere. Galtzori ta azartasuneko bidean zeure ondoan jagon ba-naizu, zeure bizitzako egin-bear andietan lagun izaten laketu ba-dadistazu, ezagutuko dozu nire egiatzko izatea. Eta au neure erraietan alikatuten dodan zeure seme au gizaseme jaio ba-daite jaio, Arjuna lakoa izaten irakatsiko dautsat neuk, eta bidali egingo dautsut aldia daitekenean. Orduantxe jakingo dozu, azkenez, nor nazan. Errege-alaba Txitra baiño ezin eskiñi negikezu, nik, egun.

ARJUNA'K.—Beterik dago nire bizitzea, neure maite ori.

A M A I A

-
- (60) *errastu* = itsuzkiak garbitu.
 (61) *zetaka* = orban.
 (62) *gomenkari* = zerbitzari.
 (63) *samoa* = marroa.